

Viešųjų bibliotekų funkcijos COVID-19 pandemijos kontekste: Šiaulių regiono bibliotekų atvejis

Kristina Kulikauskienė

Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos Regionų plėtros instituto doktorantė;
Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos tyrėja
Vilnius University Siauliai Academy, PhD student, Siauliai County Povilas Višinskis Public Library, researcher
El. paštas kristinakuplikauskiene@gmail.com

Diana Šaparnienė

Klaipėdos universiteto Sporto, rekreacijos ir turizmo katedros profesorė, daktarė
Klaipėda University, Department of Sport, Recreation and Tourism, Professor
El. paštas diana.saparniene@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamos viešųjų bibliotekų funkcijos krizinėse situacijose, aktualizuojant COVID-19 pandemijos kontekstą. Mokslinės literatūros analizė atskleidžia, jog COVID-19 pandemijos metu greta viešųjų bibliotekų vykdomų *informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų* (leidinių skolinimas, renginių organizavimas), *partnerių* (bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis) ir *vidinių planuotojų* (sėkmingas bibliotekų funkcionavimo palaikymas) funkcijų ypač aktualus *informacijos skleidėjų* (dalijimasis šviečiamąja informacija, kova su infodemija), *bendruomenės rėmėjų* (bendruomenių, kuriose veikia bibliotekos, narių telkimas ir pagalba jiems) bei *edukatorių ir ugdytojų* (krizinėje situacijoje reikalingų kompetencijų ugdymas) funkcijų vykdymas. Straipsnyje pateikiami Šiaulių regiono bibliotekose atlikto tyrimo rezultatai, leidžiantys iš empirinės perspektyvos išnagrinėti viešųjų bibliotekų atliktas funkcijas COVID-19 pandemijos kontekste, įvertinti atskirų funkcijų vykdymo situaciją, palyginti šiuos duomenis su užsienio šalių bibliotekose atliktų tyrimų rezultatais bei numatyti galimybes pandemijos metu aktualizuotioms funkcijoms stiprinti. Atliktas tyrimas yra reikšmingas ne tik COVID-19 pandemijos, bet ir kitų krizinių situacijų kontekstuose.

Pagrindiniai žodžiai: viešosios bibliotekos; COVID-19; infodemija; skaitmeninė įtrauktis.

Functions of Public Libraries in the Context of COVID-19 Pandemic: the Case of Šiauliai Region Libraries

Summary. The article analyzes the functions of public libraries during crisis, putting emphasis on the context of the COVID-19 pandemic. The analysis of the scientific literature reveals that during the COVID-19 pandemic in addition to such libraries' functions as providers of informational resources and cultural services (book loans, organizing cultural events), partners (collaboration with other organizations) and internal planners (maintenance of successful functioning of libraries) the functions of information disseminators (dissemination of trustworthy information, fight against infodemic), community supporters (care for and support to community

Received: 2021-10-07. Accepted: 2022-04-11.

Copyright © 2022 Kristina Kulikauskienė, Diana Šaparnienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

members) and educators and trainers (development of competencies relevant during crisis) are particularly significant. The article presents the results of the survey conducted in Šiauliai region public libraries, which allows to examine the functions of public libraries during COVID-19 pandemic from the empirical perspective, to assess the situation of implementation of different functions, to compare them with the results from studies conducted in other countries, and to provide insights to strengthen the most prominent functions in the pandemic context. This research is important not only in the context of COVID-19 pandemics, but any crisis situation.

Keywords: public libraries, COVID-19, infodemic, digital inclusions

Įvadas

Beprecedentė COVID-19 pandemijos situacija, prasidėjusi 2019 m. pabaigoje, paveikė viso pasaulio šalis, įskaitant ir Lietuvą. Siekiant suvaldyti viruso plitimą, buvo įvesti didžiausi istorijoje gyventojų mobilumo ribojimai, numatyti griežti higienos, sveikatos apsaugos bei socialinės distancijos laikymosi reikalavimai. Šie ribojimai lėmė ir bibliotekų veiklos pokyčius, kuomet jos turėjo prisitaikyti prie nuolat besikeičiančių sąlygų, apriboti kontaktines paslaugas, o didžiąją dalį veiklų perkelti į virtualią erdvę (Gann, 2020; Bonnet, Sellers, 2019; Coghill, Sewell, 2020). Pandemijos pradžioje, trūkstant apsaugos priemonių, bibliotekos, panaudodamos turimus išteklius, prisidėjo prie pandemijos padarinių valdymo. Pvz., viešosiose bibliotekose esantys 3D spausdintuvai buvo panaudoti apsauginiams veido skydeliams, skirtiems medikams ir kitiems su virusu kovojusiems asmenims, gaminti (Tamaro, 2020; Smith, 2020). Knygų išdavimo paslaugas pripažinus būtinomis, bibliotekos jas teikė ir ribojimų metu, tuo pačiu metu organizuodamos virtualias veiklas (renginius, mokymus), teikdamos nuotolines konsultacijas gyventojams, sudarydamos prieigą prie skaitmeninių išteklių (duomenų bazių, katalogų, suskaitmenintos kraštotyrinės medžiagos, archyvų), el. knygų, el. leidinių ir kt. (Gann, 2020; Goddard, 2020; Fraser-Arnott, 2020; Ma, 2020; Coghill, Sewell, 2020; Panattoni, 2021).

Visokeriopa pagalba bendruomenių, kuriose veikia, nariams ir jų poreikių tenkinimas buvo viešųjų bibliotekų prioritetas ne tik COVID-19 pandemijos metu, bet ir anksčiau vykusiose krizinėse situacijose, tokiose kaip įvairios gamtinės katastrofos, užkrečiamųjų ligų protrūkiai ir pan., kuomet bibliotekos pozicionavo save kaip bendruomenės telkiančias institucijas, atviras ir prieinamas visiems be išimties asmenims. Nagrinėdami bibliotekų veiklas krizių metu R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008) identifikavo institucinių rėmėjų, kolekcijų valdytojų, informacijos skleidėjų, vidinių planuotojų, bendruomenės rėmėjų, vyriausybės partnerių, edukatorių ir ugdytojų bei informacinės bendruomenės kūrėjų funkcijas, kurias bibliotekos atliko kriziniais laikotarpiais. Analizuodami viešųjų bibliotekų veiklas COVID-19 pandemijos metu T. Wang, B. Lundas (2020), J. Garner ir kt. (2021) pažymėjo, kad šios ankstesnėse krizinėse situacijose identifiкуotos bibliotekų funkcijos gali būti pritaikytos ir COVID-19 pandemijos kontekste, akcentuodami būtinybę iš naujo įvertinti bibliotekų atliekamas su atskiromis funkcijomis siejamas veiklas bei jų reikšmingumą naujosios pandemijos metu. Autorių nuomone, COVID-19 pandemijos specifika lėmė, kad dalis bibliotekų atliekamų funkcijų tapo aktualesnės už kitas.

Vertinant iki šiol JAV, Australijoje, Jungtinėje Karalystėje ir kt. šalyse atliktų tyrimų, kuriuose nagrinėta viešųjų bibliotekų reakcija į COVID-19 pandemiją, tematikas galima

teigti, kad didžioji jų dalis orientuota į bibliotekų atliktų informacinių ir kultūrinių paslaugų (Tammaro, 2020; Ma, 2020; Ali, Gatiti, 2020; Garner ir kt., 2021; Wang, Lund, 2020; Smith, 2020; Panattoni, 2021; Kou, Chen, Pan, 2021 ir kt.), patikimos informacijos sklaidos (Ali, Gatiti, 2020; Naeem, Bhatti, 2020 ir kt.), bendruomenės narių telkimo (Matthews, 2020; Goddard, 2020; Panattoni, 2021; Ali, Gatiti, 2020; Decker, 2021 ir kt.) bei mokomųjų veiklų (Gann, 2020; Goddard, 2020; Garner ir kt., 2021; Smith, 2020; Kou, Chen, Pan, 2021 ir kt.) tyrimus, mažiau dėmesio skirta bibliotekų bendradarbiavimo (tiek tarpusavyje, tiek su kitomis organizacijomis) bei veiklos organizavimo procesų analizei. Šių tyrimų rezultatai atskleidė, kad COVID-19 pandemijos kontekste viešosioms bibliotekoms, skirtingai nuo ankstesnių krizinių situacijų, išryškėjo poreikis ne tik teikti informacines ir kultūrinės paslaugas (skolinti leidinius, sudaryti prieigą prie elektroninių išteklių, organizuoti virtualius renginius ir kt.), bet atsirado būtinybė atlikti veiklas, susijusias su bendruomenės narių telkimu (bendruomenės rėmėjų funkcija), patikimos informacijos sklaida (informacijos skleidėjų funkcija) ir gyventojų kompetencijų tobulinimu (edukatorių ir ugdytojų funkcija). Tačiau empiriniai T. Wang, B. Lundo (2020), J. Goddardo (2020), J. Garner ir kt. (2021) atliktų tyrimų duomenys parodė, kad šias pandemijos kontekste ypač aktualias funkcijas atliko tik pusė (vidutiniškai apie 50 proc.) bibliotekų, fiksuota didelė orientacija į bibliotekų veiklos organizavimą.

Svarbu pažymėti, kad viešųjų bibliotekų funkcijų, kurias jos atliko COVID-19 pandemijos metu, tyrimų laukas dar nėra gerai išplėtotas, dauguma tyrimų atlikti Vakarų šalyse (JAV, Australijoje, JK), tik nedidelė dalis tyrimų apima daugiau kaip 4 viešųjų bibliotekų atliekamų funkcijų analizę, stokojama kiekybine arba mišria prieiga paremtų tyrimų, kurie leistų įvertinti atskirų funkcijų įgyvendinimo situaciją ir palyginti skirtingose šalyse fiksuotus rezultatus. Siekiant atliepti įvardytus **probleminius aspektus**, šiame straipsnyje pateiktoje mokslinės literatūros analizėje yra pristatomos visų M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008) pasiūlytų bibliotekų funkcijų krizinėse situacijose sąsajos su COVID-19 pandemijos kontekstu, tokiu būdu identifikuojant COVID-19 pandemijos metu viešųjų bibliotekų atliktas funkcijas bei su jomis siejamas veiklas ir, įvertinus pandemijos problematiką, išryškinant dalies funkcijų aktualumą pandemijos kontekste. Empirinio tyrimo metu, taikant mišrių tyrimų prieigą, įvertinta atskirų funkcijų atlikimo situacija, o gauti rezultatai palyginti su iki šiol atliktuose tyrimuose (Wang, Lund, 2020; Goddard, 2020; Garner ir kt., 2021) fiksuotais rezultatais, kurie suteikė galimybę palyginti esamą padėtį Lietuvos (pasirinkus Šiaulių regiono bibliotekų atvejį) ir užsienio šalių viešosiose bibliotekose.

Šiame straipsnyje pristatomas tyrimas paremtas prielaida, kad pandemijos metu viešosios bibliotekos nepakankamai išnaudojo savo turimą potencialą įgyvendindamos informacines ir mokomasias veiklas, prisidėdamos prie kovos su infodemija bei telkdamos bendruomenių, kuriose veikia, narius. Remiantis šia prielaida tyrime suformuluota **hipotezė**, jog mokslinėje literatūroje ir iki šiol atliktuose empiriniuose tyrimuose (Tammaro, 2020; Ali, Gatiti, 2020; Wang, Lund, 2020; Gann, 2020; Goddard, 2020; Panattoni, 2021; Garner ir kt., 2021; Kou, Chen, Pan, 2021 ir kt.) identifikuotas COVID-19 pandemijos metu aktualias informacijos skleidėjų, bendruomenės rėmėjų bei edukatorių ir ugdytojų funkcijas atliko tik dalis Lietuvos viešųjų bibliotekų, o pagrindinis dėmesys didžiojoje

dalyje bibliotekų buvo skirtas informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų bei vidinių planuotojų funkcijoms. Tokiu būdu siekta nustatyti, ar Lietuvos bibliotekos į pandemiją reagavo panašiai, kaip fiksuota užsienio šalių tyrimuose, kuomet pandemijos kontekste aktualias funkcijas atliko tik nedidelė dalis bibliotekų, ar situacija yra kitokia, bei nustatyti galimas priežastis, kodėl taip yra.

Tyrimo objektas – viešųjų bibliotekų funkcijos COVID-19 pandemijos metu.

Šiame straipsnyje pristatomo **tyrimo tikslas** – išanalizuoti krizinėse situacijose atliekamų viešųjų bibliotekų funkcijų įgyvendinimo situaciją COVID-19 pandemijos kontekste, tyrimo atveju pasirenkant Šiaulių regiono viešąsias bibliotekas.

Įgyvendinant numatytą tikslą atlikta mokslinės literatūros analizė, išnagrinėtos esminės viešųjų bibliotekų funkcijos krizinėse situacijose bei identifikuotos jų sąsajos su COVID-19 pandemijos kontekstu. Siekiant patikrinti suformuluotą hipotezę, atliktas empirinis tyrimas, kurio metu įvertinta pandemijos metu viešųjų bibliotekų atliekamų funkcijų įgyvendinimo situacija Šiaulių regiono (Šiaulių ir Telšių apskričių) viešosiose bibliotekose, nustatant, koks skaičius bibliotekų atliko atskiras funkcijas, gauti rezultatai palyginti su užsienio šalyse atliktų tyrimų (Wang, Lund, 2020; Goddard, 2020; Garner ir kt., 2021) duomenimis. Remiantis mokslinėje literatūroje pateiktomis išvalgomis ir empirinio tyrimo rezultatais numatytos COVID-19 pandemijos metu aktualizuotų viešųjų bibliotekų funkcijų stiprinimo galimybės.

Šiame straipsnyje pateikiama analizė sudaro galimybes įvertinti viešųjų bibliotekų atliktas funkcijas 2019–2021 metais COVID-19 pandemijos kontekste iš teorinės ir empirinės perspektyvos, apibrėžti pagrindinius iššūkius, su kuriais susidūrė bibliotekos, bei numatyti pandemijos metu aktualių funkcijų stiprinimo galimybes. Straipsnyje pateikiamos išvalgos gali būti naudingos mokslo bendruomenei (plėtojamas bibliotekų funkcijų krizinėse situacijose teorinis konceptas), o pristatomas tyrimas galėtų būti aktualus bibliotekas vienijančioms organizacijoms, bibliotekų vadovams ir darbuotojams. Teorinės ir praktinės šio straipsnio išvalgos gali būti pritaikomos ir kitų krizinių situacijų kontekstuose, pvz., tokiuose kaip 2022 metais Europoje prasidėjusi humanitarinė krizė, analizuojant bibliotekų atsaką į susidariusią situaciją ir jos keliamus iššūkius.

Taikomi tyrimo metodai: mokslinės literatūros turinio analizė, apibendrinimas ir sintezė, apklausa raštu, kurios duomenys analizuoti taikant mišrių metodų prieigą (aprašomosios statistikos metodą kiekybiniam duomenim ir kokybinį reikšminių kategorijų identifikavimo metodą kokybiniam duomenim). Empirinio tyrimo lauku pasirinktos Šiaulių regiono (Šiaulių ir Telšių apskričių) viešosios bibliotekos.

Bibliotekų funkcijos krizinėse situacijose: COVID-19 pandemijos kontekstas

Bibliotekų funkcijos anksčiau vykusių krizinių situacijų metu

Bibliotekos, ypač viešosios, būdamos atviromis ir visiems be išimties asmenims prieinamomis organizacijomis, bendruomenių, kuriose veikia, traukos centrais, teikdamos nemokamas informacines, kultūrinės ir edukacines paslaugas, krizinėse situacijose,

tokiose kaip gamtinės stichijos, užkrečiamųjų ligų protrūkiai ir pan., užima reikšmingas pozicijas. R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008) atliktame tyrime, kuriame pasitelkdami kokybinę priemonę nagrinėjo skirtingų tipų (viešųjų, akademinė institucijų, mokyklų) bibliotekų funkcijas krizinuose (uraganų, žemės drebėjimų, gaisrų, potvynių, epidemijų ir pan.) kontekstuose, identifiko 8 esmines funkcijas, kurios buvo atliekamos kriziniais laikotarpiais: *instituciniai rėmėjai* (angl. *institutional supporters*), *kolekcijų valdytojai* (angl. *collection managers*), *informacijos sklaidėjai* (angl. *information disseminators*), *vidiniai planuotojai* (angl. *internal planners*), *bendruomenės rėmėjai* (angl. *community supporters*), *vyriausybės partneriai* (angl. *government partners*), *edukatoriai ir ugdytojai* (angl. *educators and trainers*) ir *informacinės bendruomenės kūrėjai* (angl. *information community builders*).

Šiame straipsnyje, remiantis R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008), R. M. Featherstone ir kt. (2012) pateiktomis išvalgomis, bibliotekų **funkcija** suprantama kaip tam tikros srities veiklų atlikimas (pvz., dokumentų skolinimas, renginių, edukacinių užsiėmimų, skaitmeninio raštingumo mokymų organizavimas, visuomenės švietimas, bibliotekų funkcionavimo palaikymas ir kt.), kurios atspindi atskirų funkcijų įgyvendinimą. Bibliotekų funkcijos nėra tapatinamos su bibliotekų vaidmenimis (pvz., informaciniu, kultūriniu, socialiniu ir pan.) ir paslaugomis.

Pasak R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008), atlikdamos *institucinių rėmėjų* funkcijas bibliotekos prisidėjo įgyvendinant ir koordinuojant institucijų, kurioms priklauso ar yra kitaip glaudžiai su jomis susijusios, inicijuotas veiklas, teikė paramą tų bendruomenių, kuriuose veikia, nariams (pvz., studentams, moksleiviams ir pan.). Autoriai pažymi, kad *institucinių rėmėjų* funkcija labiausiai atsiskleidė nagrinėjant akademinė institucijų ir švietimo įstaigų bibliotekų veiklas, nes šio tipo bibliotekos veikia kaip kitų institucijų dalis ir prisideda įgyvendinant jų inicijuotas veiklas. *Kolekcijų (informacinių leidinių, knygų) valdytojų* funkcija leido atlikti įprastas bibliotekų veiklas ir užtikrinti gyventojų aprūpinimą informaciniais leidiniais bei knygomis. Atlikdamos *informacijos sklaidėjų* funkcijas bibliotekos suteikė priemonę prieš patikimų informacijos šaltinių bei viešino patikrintą informaciją apie tuo metu vykusius įvykius. Krizinėse situacijose atlikta *vidinių planuotojų* funkcija susijusi su bibliotekos vidinių procesų ir sėkmingo veiklos organizavimo krizinėse situacijose užtikrinimu, reikiamos pagalbos ir paramos darbuotojams teikimu. *Bendruomenės rėmėjų* funkcija siejama su nemokamos priemonės prieš IKT ir interneto teikimu, bendruomenės, kurioje veikia bibliotekos, narių telkimu, emocinės ir kitokios pagalbos teikimu bendruomenės nariams ir kt. *Vyriausybės partnerių* funkcija bibliotekoms suteikė galimybę per bendradarbiavimo veiklas įsitraukti į kitų organizacijų (pvz., visuomenės sveikata, gyventojų saugumu besirūpinančių organizacijų ir kt.) inicijuojamas veiklas, gauti finansinę paramą, skirtą informacijos viešinimui, prisidėti rengiant esamos situacijos vertinimo ataskaitas, vykdamas informacijos apie šias ataskaitas sklaidą. Vykdydamos *edukatorių ir ugdytojų* funkcijas bibliotekos prisidėjo tobulinant reaguoti į susidariusią krizinę situaciją reikiamus bendruomenės narių įgūdžius, tokius kaip skaitmeninis ir informacinis raštingumas, gebėjimas naudotis skaitmeninėmis technologijomis, programine įranga ir pan. *Informacinės bendruomenės kūrėjų funkcija* krizinėse situacijose buvo įgyvendinama dalijantis informacijos šaltiniais, knygomis bei

kitais aktualiais ištekliais su kitomis bibliotekomis, organizuojant šviečiamąsias veiklas, rengiant įvairaus pobūdžio informacinę medžiagą bei viešinant ją bendruomenių, kuriose veikia bibliotekos, nariams. Vėliau atliktuose bibliotekų funkcijų krizinių situacijų metu tyrimuose (Malizia ir kt., 2012; Donahue, Featherstone, 2013) nagrinėtas bibliotekų bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis (*vyriausybės partnerių funkcija*) uragano Katrina metu, aktualizuota bibliotekų, kaip prieigą prie patikimos informacijos šaltinių užtikrinančių institucijų (*informacijos skleidėjų funkcija*), svarba plintant H1N1 virusui (Featherstone ir kt., 2012).

Apibendrinus R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008), R. M. Featherstone ir kt. (2012), A. E. Donahue, R. M. Featherstone (2013) pateiktas išvalgas tolesniems bibliotekų funkcijų krizinėse situacijose tyrimams, išskirtinas poreikis ne tik identifikuoti bibliotekų funkcijas, bet ir įvertinti su atskiromis funkcijomis siejamų veiklų atlikimo situaciją. Autoriai pažymėjo, kad, priklausomai nuo krizinės situacijos konteksto, dalis bibliotekų funkcijų gali tapti aktualesnės už kitas.

Viešųjų bibliotekų funkcijos COVID-19 pandemijos metu

2019 m. pabaigoje prasidėjęs beprecedentis COVID-19 viruso protrūkis aktualizavo būtinybę iš naujo įvertinti viešųjų bibliotekų atliekamas funkcijas bei jų aktualumą naujosios pandemijos kontekste. Viešųjų bibliotekų atsako į COVID-19 pandemiją poreikis, akcentuojant saugaus paslaugų teikimo užtikrinimą, virtualių veiklų plėtojimą, kovą su infodemija, bendruomenių narių telkimą ir kt., yra reglamentuotas pandemijos metu parengtuose ir tuo metu galiojusiuose pasaulio, ES bei Lietuvos dokumentuose (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Esminės pasaulio, ES bei Lietuvos dokumentų, reglamentuojančių viešųjų bibliotekų atsaką į COVID-19 pandemiją, nuostatos

TARPTAUTINIAI DOKUMENTAI IR TEISĖS AKTAI
COVID-19 ir globalus bibliotekų veiklos laukas (IFLA, 2020)
Rekomendacijose numatytos bibliotekų veiklos reaguojant į COVID-19 pandemiją ir jos plitimą, pateiktos saugaus darbo organizavimo, paslaugų teikimo gairės, akcentuojant poreikį laikytis atstumo, teikti kiek įmanoma daugiau bekontaktiųjų paslaugų ir kt.
Infodemijos valdymas COVID-19 metu (PSO, 2020)
Dokumente akcentuota pandemijos metu kilusios infodemijos, t. y. perteklinės informacijos ir išaugusio duomenų srauto, kuriame ypač gausu tiek teisingų, tiek klaidingų žinių, neigiamas poveikis žmonių sveikatai. Išryškintas poreikis visuomenės sveikatos stiprinimu bei gerovės užtikrinimu suinteresuotoms organizacijoms prisidėti prie kovos su infodemija, informuojant gyventojus apie tikrovės neatitinkančios informacijos atpažinimo priemones, vykdan patikimos informacijos sklaidą, dalijantis nuorodomis į patikimos informacijos šaltinius ir kt.
Rizikos komunikavimas ir pasirengimas bendruomenių įtraukimui reaguojant į COVID-19 (PSO, 2020)
Dokumente pabrėžta tikslinga komunikacija apie pandemijos keliamą riziką, akcentuojant bendruomenių įtraukimą pasitelkiant socialinių tinklų platformas, išryškintas bendruomenių narių dalyvavimo, galimybės išreikšti savo nuomonę, išsakyti lūkesčius, užduoti klausimus ir pan. poreikis.

Kultūra įgyvendinant 2030 darbotvarkę: kultūrinio potencialo išnaudojimas reaguojant į COVID-19 pandemiją (JT, 2020)
Darbotvarkėje numatytas tikslas užtikrinti, kad būtų maksimaliai išnaudotas kultūros potencialas reaguojant į COVID-19 pandemiją. Išryškintas kultūros sektoriaus ir jame veikiančių organizacijų potencialas stiprinant visuomenės narių psichologinę savijautą, prisidedant prie visuomenės gerovės užtikrinimo plačiaja prasme, stiprinant asmenų atsparumą krizinėse situacijose.
Komunikatas dėl pasaulinio ES atsako į COVID-19 protrūkį (ES, 2020)
Komunikate numatytas atsakas į pandemijos keliamas grėsmes, siekiant sumažinti krizės pasekmes, padarinius sveikatai ir socialinį bei ekonominį poveikį. Išryškintas poreikis kovoti su bandymais skleisti dezinformaciją ES viduje ir už jos ribų, sudarant prieigą prie tikslios informacijos, didelį dėmesį skiriant pažeidžiamiausiems visuomenės nariams.
NACIONALINIAI DOKUMENTAI IR TEISĖS AKTAI
LR Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybės lygio ekstremaliosios situacijos paskelbimo“ (2020); LR Vyriausybės nutarimas „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“ (2020); LR kultūros ministro įsakymas „Dėl karantino režimo užtikrinimo kultūros įstaigose, kurių savininko teises ir pareigas įgyvendina kultūros ministerija, bei Kultūros ministerijoje“ (2020); LR sveikatos apsaugos ministro, valstybės lygio ekstremaliosios situacijos valstybės operacijų vadovo, sprendimas „Dėl valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, kitų įstaigų viešųjų ir administracinių paslaugų teikimo sąlygų“ (2021), kiti įstatymai bei sveikatos apsaugos ministro įsakymai, kuriais reglamentuotos pandemijos valdymo priemonės bei viešųjų bibliotekų veiklos ribojimai pandemijos metu.
Vadovaujantis šiais dokumentais pandemijos pradžioje ribotos visos kontaktinės viešųjų bibliotekų paslaugos, vėliau leista vykdyti dokumentų skolinimo veiklas, organizuoti kontaktines veiklas: renginius, mokymus, edukacinius užsiėmimus ir pan. Dokumentuose reglamentuotos būtinosios paslaugų teikimo sąlygos, higienos, sveikatos apsaugos, srautų valdymo, atstumo laikymosi reikalavimai, pateiktos rekomendacijos dėl nuotolinio darbo organizavimo ir kt.
Lietuvos bibliotekų sektoriaus išėjimo iš karantino metodinės rekomendacijos (LNB, 2020)
Dokumente pateiktos rekomendacijos dėl bibliotekų darbuotojų saugių darbo sąlygų užtikrinimo, kompetencijų tobulinimo, saugaus vartotojų aptarnavimo paslaugų organizavimo, plėtojant bekontaktę dokumentų skolinimo veiklą, vystant virtualias bibliotekų paslaugas, kuriant naujus virtualius produktus ir skatinant jų panaudą, tęsiant karantino metu naudotą virtualių renginių, edukacijų, priemonių, skirtų vartotojams, kūrimą, organizuoti mokymus naudotis skaitmeniniu turiniu, vykdyti viešąją komunikaciją naudojant kuo daugiau informacijos sklaidos priemonių ir kanalų (tiek fizinių, tiek virtualių), prisidėti prie visuomenės sveikatos saugos, savo informacijos kanalais skelbiant aktualią informaciją apie koronaviruso prevenciją, skirti dėmesio socialinę atskirtį patiriančioms visuomenės grupėms ir naujai dėl COVID-19 pandemijos atsiradusioms socialiai jautrioms grupėms: šeimoms su mažais vaikais, netekusiems darbo asmenims, vaikams ir jaunimui, didesnę nei anksčiau atskirtį patiriantiems senjorams ir negalią turintiems asmenims.

Šioje lentelėje pateikta informacija rodo, kad pandemijos metu galiojusiuose pasaulinio, ES ir nacionalinio lygmens dokumentuose ir teisės aktuose buvo numatyti reikalavimai užtikrinti saugų bibliotekų paslaugų teikimą, pateiktos rekomendacijos dėl virtualių, bekontaktių paslaugų kūrimo ir plėtojimo, akcentuotas poreikis įtraukti atskirtį patiriančius asmenis, ypač didelis dėmesys skirtas poreikiui prisidėti prie kovos su infodemija ir jos metu plintančia dezinformacija, pabrėžtas kultūros sektoriuje veikiančių organizacijų potencialo panaudojimas stiprinant visuomenės narių psichologinę savijautą bei įvairiapusi atsparumą krizinėse situacijose.

Viešųjų bibliotekų atsako į COVID-19 pandemiją poreikį aktualizuoja ne tik 1 lentelėje analizuotų dokumentų nuostatos, bet ir naujausių šios srities mokslo tyrimų įžvalgos. COVID-19 pandemija paskatino bibliotekų veiklos tyrimų lauke dirbančius JAV, Australijos, Didžiosios Britanijos, Kinijos ir kt. šalių mokslininkus (Tammaro, 2020; Ma, 2020; Ali, Gatiti, 2020; Wang, Lund, 2020; Smith, 2020; Panattoni, 2021; Kou, Chen, Pan, 2021 ir kt.) koncentruotis į bibliotekų atliekamų funkcijų analizę bei jų atsako į susidariusią situaciją įvertinimą. Nagrinėdami viešųjų bibliotekų funkcijas COVID-19 pandemijos metu T. Wang, B. Lundas (2020), J. Garner ir kt. (2021) pažymėjo, kad ankstesnėse krizinėse situacijose R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008) identifikuotos bibliotekų funkcijos gali būti pritaikytos ir COVID-19 pandemijos kontekste, analizuojant viešųjų bibliotekų atsaką į pandemiją (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. COVID-19 pandemijos metu atliktų viešųjų bibliotekų funkcijų reprezentacija empiriniuose tyrimuose

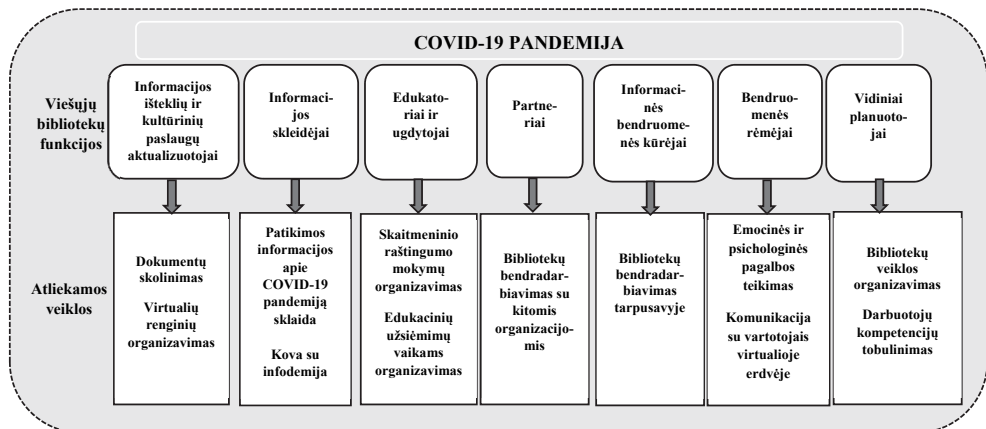
Nagrinėtos funkcijos	Autoriai	Esminiai rezultatai
<i>Kolekcijų valdytojai</i> COVID-19 kontekste gali būti įvardijama kaip <i>Informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojai*</i>	A. M. Tammaro, 2020; L. F. H. Ma, 2020; M. Y. Ali, P. Gatiti, 2020; J. Garner ir kt., 2021; T. Wang, B. Lund, 2020; J. Smith, 2020; D. Panattoni, 2021; Y. Kou, P. Chen, J. X. Pan, 2021.	Akcentuotos pandemijos metu teiktos informacinės ir kultūrinės viešųjų bibliotekų paslaugos (knygų išdavimas, virtualių renginių, virtualių parodų organizavimas, prieiga prie elektroninių išteklių, duomenų bazių, konsultacijos vartotojams paslaugų teikimo klausimais).
<i>Informacijos sklaidėjai</i>	M. Y. Ali, P. Gatiti, 2020; T. Wang, B. Lund, 2020; B. Gann, 2020; S. B. Na-eem, R. Bhatti, 2020; J. Smith, 2020; Y. Kou, P. Chen, J. X. Pan, 2021.	Aktualizuotos bibliotekų funkcijos teikiant prieigą prie patikimos informacijos šaltinių, ugdant vartotojų informacinio ir sveikatos informacinio raštingumo kompetencijas, išryškintas poreikis viešosioms bibliotekoms prisidėti prie kovos su infodemija.
<i>Edukatoriai ir ugdytojai</i>	B. Gann, 2020; J. Goddard, 2020; J. Garner ir kt., 2021; J. Smith, 2020; Y. Kou, P. Chen, J. X. Pan, 2021.	Akcentuota skaitmeninės įtraukties didinimo problematika ir viešųjų bibliotekų vaidmuo stiprinant gyventojų skaitmenines kompetencijas pandemijos metu, aktualizuotas mokomųjų užsiėmimų organizavimo poreikis suaugusiesiems ir vaikams.
<i>Vyriausybės partneriai</i> COVID-19 kontekste gali būti įvardijama kaip <i>Partneriai</i>	T. Wang, B. Lund, 2020; A. M. Tammaro, 2020; Y. Kou, P. Chen, J. X. Pan, 2021.	Išryškinta bibliotekų bendradarbiavimo su kitais bendruomenėse veikiančiais socialiniais dalininkais, kuris padeda pasiekti tikslines auditorijas, efektyvinti informacijos sklaidos veiklas, svarba.
<i>Informacinės bendruomenės kūrėjai</i>	A. M. Tammaro, 2020; M. Fraser-Arnott, 2020; J. Smith, 2020.	Aktualizuotas viešųjų bibliotekų tarpusavio bendradarbiavimas tinkluose, kuris padeda dalintis turimais ištekliais, informacija, kurti naujas paslaugas.

Nagrinėtos funkcijos	Autoriai	Esminiai rezultatai
<i>Bendruomenės rėmėjai</i>	A. M. Tammaro, 2020; J. R. Matthews, 2020; J. Goddard, 2020; D. Panattoni, 2021; M. Y. Ali, P. Gatiti, 2020; J. Garner ir kt., 2021; Y. Kou, P. Chen, J. X. Pan, 2021; E. N. Decker, 2021.	Pabrėžtas bendruomenių, kuriose veikia bibliotekos, narių įtraukimas pasitelkiant socialinius tinklus, kitas virtualaus bendravimo platformas, komunikacija su vartotojais virtualioje erdvėje, akcentuota emocinė ir psichologinė parama bendruomenių nariams.
<i>Vidiniai planuotojai</i>	T. Wang, B. Lund, 2020; J. Smith, 2020, J. Garner ir kt., 2021; E. N. Decker (2021).	Pažymėtas lankstaus bibliotekų veiklų pritaikymo prie besikeičiančios situacijos, darbuotojų kompetencijų tobulinimo poreikis.

* COVID-19 pandemijos kontekste fiksuojama R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008) apibrėžtos kolekcijų valdytojų funkcijos raiška, kuri apima ne tik dokumentų skolinimą, bet ir renginių organizavimą, t. y. informacines ir kultūrinės viešųjų bibliotekų veiklas.

2 lentelės duomenys rodo, kad COVID-19 pandemijos metu viešosios bibliotekos atliko veiklas, kurios turi aiškias sąsajas su beveik visomis R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008) apibrėžtomis bibliotekų funkcijomis krizinėse situacijose. Išimtis yra *institucinių rėmėjų* funkcija, kurios analizėje atsakyta dėl aplinkybės, jog ši funkcija labiausiai atsiskleidė nagrinėjant akademinę institucijų ir švietimo įstaigų bibliotekų veiklas, o viešosios bibliotekos veikia kaip savarankiškos organizacijos ir nėra kitos institucijos dalis.

Šią informaciją galima apibendrinti suformuojant konceptualų viešųjų bibliotekų COVID-19 pandemijos metu atliekamų funkcijų ir su jomis siejamų veiklų modelį (žr. 1 pav.).

1 pav. Viešųjų bibliotekų COVID-19 pandemijos metu atliekamos funkcijos ir su jomis siejamos veiklos. Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008), T. Wang, B. Lund (2020), A. M. Tammaro (2020), J. Garner ir kt. (2021) ir kt.

Šiame modelyje pateiktos COVID-19 pandemijos metu atliktos viešųjų bibliotekų funkcijos, tokios kaip informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizavimui, bendruomenės rėmėjai, informacijos sklaidėjai, edukatoriai ir ugdytojai, partneriai, informacinės bendruomenės kūrėjai ir vidiniai planuotojai, bei identifikuotos esminės su šių funkcijų atlikimu siejamos veiklos (dokumentų skolinimas, virtualių renginių organizavimas, kova su infodemija, bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis, bibliotekų veiklos organizavimas ir kt.).

Siekiant atskleisti, kokius esminius bruožus COVID-19 pandemijos kontekste įgijo viešųjų bibliotekų atliekamos funkcijos krizinėse situacijose, tikslinga detaliau išnagrinėti veiklas, kurios gali būti tiesiogiai siejamos su atskirų funkcijų atlikimu.

Informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizavimui. COVID-19 pandemijos kontekste aiškiai pastebima R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008) apibrėžtos kolekcijų valdytojų funkcijos raiška, kuri apima ne tik autorių paminėtą dokumentų skolinimą, bet ir renginių organizavimą arba, kitaip tariant, informacines ir kultūrinės viešųjų bibliotekų veiklas. Todėl, siekiant atlikti visas su šios funkcijos atlikimu siejamas veiklas, pandemijos kontekste ji gali būti įvardijama kaip informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizavimui funkcija. A. M. Tamaro (2020) pastebi, kad pirmoji viešųjų bibliotekų reakcija į pandemiją buvo orientuota į dokumentų skolinimo veiklų atlikimą teikiant bekontaktes paslaugas, atsisakant delspinigių skaičiavimo, pratęsiant dokumentų skolinimo laiką ir pan. Autorė pažymi, kad pandemijos metu išaugo ir bibliotekų skaitmeninių išteklių (pvz., elektroninių knygų ir kitų skaitmeninių išteklių) naudojimas, didelio vartotojų susidomėjimo sulaukė virtualūs bibliotekų organizuoti renginiai, parodos ir kt.

Informacijos sklaidėjai. Atlikdamos šią funkciją bibliotekos suteikia prieigą prie patikimų informacijos šaltinių, viešina patikimas žinias, aktualias naujienas ir pan. Pažymėtina, kad ši funkcija nėra orientuota į informacijos apie pačios bibliotekos veiklą sklaidą, ji pirmiausia yra skirta patikimos informacijos apie krizinę situaciją viešinimui.

Vertinant COVID-19 pandemijos kontekstą ši funkcija ypač aktuali, nes kartu su pandemija stebima ir infodemijos (angl. *infodemic*) pradžia. Pasak PSO (2020), infodemija gali būti apibrėžiama kaip informacijos perteklius, kuomet kartu su teisinga informacija plinta daug netikslių, realybės neatitinkančių naujienų, o žmonėms tampa sudėtinga atsirinkti patikimus informacijos šaltinius. S. M. Sloanas (2020), M. Fraser-Arnott (2020) akcentuoja, kad ankstesniais laikotarpiais vykusiose krizinėse situacijose dažniausiai būdavo jaučiama informacijos stoka, o COVID-19 pandemijos atveju didžiausias iššūkis yra informacijos perteklius, nes įvairią informaciją teikia sveikatos apsauga besirūpinančios institucijos, naujienų portalai, mokslininkai, socialinės medijos ir kt. Šias įžvalgas papildo J. L. Bonnet, S. Sellers (2019), B. Naemas, R. Bhatti (2020) pažymėdami, kad pandemijos metu fiksuojamas ypač didelis netikrų naujienų, lydinčių su pandemija susijusią informaciją, srautas, kuriame stebimas tiek dezinformacijos (sąmoningo klaidinančių žinių sklaidimas), tiek misinformacijos (nesąmoningo klaidinančių žinių sklaidimo) plitimas. Autorių teigimu, COVID-19 pandemijos metu kaip niekada gausu klaidinančių teiginių, susijusių su sveikatos apsauga, ligos priežastimis, apsisaugojimo priemonėmis ir pan. Virusų naujumas nulėmė faktą, kad apie jį stinga patikimos informacijos, todėl susidaro puiki terpė dezinformacijos bei spekuliatyvių naujienų sklaidai, ypač socialinių tinklų platformose,

kuriose nesunkiai galima pasiekti didelius srautus žmonių. Kaip pastebi S. M. Sloanas (2020), COVID-19 pandemija žymi ir pirmąją socialinių tinklų infodemiją, kuomet dalyvaujamas socialinių tinklų pobūdis, greitos informacijos sklaidos ir įvairių auditorijų pasiekimo galimybės leidžia dezinformacijai ir misinformacijai plisti kaip niekada dideliu greičiu. M. Fraser-Arnott (2020) akcentuoja, kad jeigu nėra tinkamai valdoma, infodemija gali turėti neigiamą poveikį žmonių sveikatai, nes tendencingai skelbiama realybės neatitinkanti informacija gali menkinti pasitikėjimą mokslu, sveikatos apsaugos sistema bei paskatinti žmones priimti neracionalius sprendimus ir nesaugiai elgtis.

Ieškodami galimų sprendimų šioms problemoms spręsti, J. L. Bonnet, S. Sellers (2020), M. Fraser-Arnott (2020), M. Y. Ali, P. Gatiti (2020), P. A. Winata, R. F. S. Basuki, (2020) pažymi, kad būtent viešosios bibliotekos yra vienos reikšmingiausių organizacijų, galinčių prisidėti kovojant su infodemija. T. Wang, B. Lundo (2020) teigimu, infodemijos akivaizdoje bibliotekos savo paslaugų vartotojams turėtų padėti ieškoti, atsirinkti ir įvertinti patikimos informacijos šaltinius bei prisidėti prie informacinio raštingumo ugdymo. Autorių nuomone, bibliotekininkai, kaip informacijos specialistai, gali prisidėti kovojant su infodemija, dalindamiesi patikima informacija, nuorodomis į patikimus šaltinius, kuriuose skelbiami naujausių tyrimų duomenys, statistinė informacija, organizuodami šviečiamąsias veiklas, orientuotas į gyventojų informacinio ir sveikatos raštingumo ugdymą, sąmoningumo didinimą ir pan.

Edukatoriai ir ugdytojai. Atlikdamos šią funkciją bibliotekos ugdo reagavimui į susidariusią krizinę situaciją reikalingus bendruomenės narių gebėjimus, tokius kaip skaitmeninis raštingumas, gebėjimas naudotis skaitmeninėmis technologijomis, programme įranga ir pan. (Featherstone, Lyon, Ruffin, 2008). Kaip niekada anksčiau išaugęs skaitmeninės įtraukties didinimo ir skaitmeninių kompetencijų tobulinimo poreikis yra vieni didžiausių iššūkių, kilusių COVID-19 pandemijos metu (Gann, 2019; Aslam, Naveed, Shabbir, 2020).

Apibendrinus mokslinėje literatūroje (Real, Bertot, Jaeger, 2014; Bertot, 2016; Beyne, 2018; Gallardo, 2019; Strover, 2019; Ragnedda, Ruiu, Addeo, 2020; Rutherford, Singleton, Derr, Merga, 2018; Gallardo, Beaulieu, Geideman, 2020; Strover ir kt., 2020 ir kt.) pateiktas išvalgas, galima teigti, kad esminės viešųjų bibliotekų veiklos skaitmeninės įtraukties didinimo srityje apima prieigos prie IKT ir interneto sudarymą, skaitmeninio raštingumo kompetencijų ugdymą ir skaitmeninių paslaugų teikimą (Real, Bertot, Jaeger, 2014; Rutherford ir kt., 2018; Strover ir kt., 2020). Tačiau pandemijos metu, kuomet didelė dalis veiklų ir paslaugų tapo skaitmeninės ir buvo perkeltos į virtualią erdvę, o norint jas pasiekti iškilo būtinybė naudotis skaitmeninėmis technologijomis ir internetu, to negalintys padaryti asmenys atsidūrė pavojuje susidurti su visiška skaitmenine atskirtimi. Ypač tokios pažeidžiamos visuomenės grupės kaip senjorai, negalią turintys asmenys, mažesnes pajamas gaunantys, žemesnį išsilavinimą turintys, darbo neturintys asmenys, kaimo vietovių gyventojai ir kt. (Gangadharan, 2017; Manzoor, Vimarlund, 2018; Gann, 2019). Todėl ypač išryškėjo poreikis viešosioms bibliotekoms prisidėti prie skaitmeninės įtraukties didinimo sudarant prieigą prie IKT ir interneto, skaitmeninių paslaugų bei ugdant gyventojų skaitmeninio raštingumo kompetencijas (Gann, 2020; Kou, Chen, Pan, 2021). Kitos su šia funkcija siejamos bibliotekų veiklos – tai edukacijos vaikams, kurios gali

prisidėti prie šios vartotojų grupės švietimo ir ugdymosi poreikių patenkinimo (Goddard, 2020; Garner ir kt., 2021).

Partneriai. Remiantis Y. Kou, P. Chen, J. X. Pano (2021), T. Wang, B. Lundo (2020) įžvalgomis, kad viešosios bibliotekos COVID-19 pandemijos metu bendradarbiavo ne tik su vyriausybinėmis, bet ir su daugeliu kitų organizacijų (švietimo įstaigomis, verslo įmonėmis, nevyriausybiniėmis organizacijomis ir pan.), pandemijos kontekste ši funkcija gali būti įvardijama kaip partnerių funkcija. Ji bibliotekoms suteikė galimybę per bendradarbiavimo veiklas įsitraukti į kitų organizacijų (pvz., visuomenės sveikata, gyventojų saugumu besirūpinančių organizacijų ir kt.) inicijuojamas veiklas, įtraukti kitas organizacijas į bibliotekų siūlomą veiklą, gauti paramą, dalintis informacija, turimais ištekliais, kartu su kitomis organizacijomis kurti naujas paslaugas ir produktus, pasitelkti kitų organizacijų potencialą tikslinėms auditorijoms pasiekti ir pan. (Featherstone, Lyon, Ruffin, 2008; Tamaro, 2020; Wang, Lund, 2020; Kou, Chen, Pan, 2021).

Informacinės bendruomenės kūrėjai. Su partnerių funkcija glaudžiai susijusi informacinės bendruomenės kūrėjų funkcija, kuri apima bibliotekų bendradarbiavimą su kitomis bibliotekomis (Featherstone, Lyon, Ruffin, 2008). Pandemijos metu ji buvo atliekama bibliotekoms tarpusavyje dalijantis informacijos šaltiniais, knygomis bei kitais aktualiais ištekliais, kartu organizuojant renginius, šviečiamąsias veiklas, kuriant įvairaus pobūdžio informacinę medžiagą bei viešinant ją bendruomenių, kuriose veikia bibliotekos, nariams ir pan. (Fraser-Arnott, 2020).

Bendruomenės rėmėjai. Bendruomenės rėmėjų funkcija gali būti siejama su tokio- mis veiklomis kaip bendruomenių, kuriose veikia bibliotekos, narių telkimu, emocinės, psichologinės pagalbos teikimu ir kt. (Goddard, 2020; Panattoni, 2021; Ali, Gatiti, 2020; Garner ir kt., 2021; Kou, Chen, Pan, 2021). Pasak J. R. Matthewso (2020), viešosios bibliotekos, kaip socialiai atsakingos organizacijos, krizinėse situacijose turi pareigą rūpintis visuomenės gerove bei sveikata. M. Y. Ali, P. Gatiti (2020), J. G. Coghillas, K. A. Sewell (2020) papildo šias įžvalgas pažymėdami, kad vykdant šią funkciją svarbus vaidmuo tenka bibliotekų darbuotojams, kurie COVID-19 pandemijos metu turėtų prisidėti prie visuomenės emocinės ir psichinės sveikatos stiprinimo. Šis prisidėjimas siejamas su prevencinės informacijos skelbimu, dalijimusi visuomenės sveikatos stiprinimu suinteresuotų organizacijų informacija, nuorodų į jų svetaines, įvairias pagalbos linijas pateikimu bibliotekų tinklalapiuose, socialinių tinklų paskyrose.

Reikšmingas aspektas atliekant bendruomenės rėmėjų funkciją COVID-19 pandemijos metu – tai virtualus bendruomenės narių telkimas ir įtraukimas į bibliotekų siūlomą veiklą (pvz., virtualius renginius, edukacijas, mokymus), kuris iš esmės persikėlė į virtualią erdvę, tam pasitelkiant socialinių tinklų (pvz., *Facebook*, *Youtube*, *Instagram* ir kt.) platformas, alternatyvius fizinei prieigai paslaugų teikimo kanalus (pvz., *Zoom*), programas ir pan. (Goddard, 2020; Winata, Basuki, 2020). Šiuo požiūriu bendruomenės rėmėjų funkcija siejasi su informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų bei edukatorių ir ugdymo- tojų funkcijomis, kurias atliekant organizuojami virtualūs renginiai, mokymai, edukaciniai užsiėmimai. Tačiau atliekant bendruomenės rėmėjų funkciją labiausiai orientuojamasi į vartotojų įtraukimą, pasitelkiant interaktyvią sąveiką su vartotojais įgalinančius virtualius

kanalus (pvz., *MS Teams*, *Zoom* platformas), tiesiogiai transliuojant renginius socialinių tinklų platformose, sudarant galimybes diskutuoti, užduoti klausimus ir kt.

Vidiniai planuotojai. COVID-19 pandemijos kontekste išryškėjusi būtinybė greitai persiorientuoti ir pritaikyti bibliotekų veiklą prie pasikeitusių aplinkos sąlygų, veiklos ribojimų ir pan. atspindi esminius vidinių planuotojų funkcijos bruožus. R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin teigimu, ši funkcija padeda palaikyti sėkmingą bibliotekų funkcionavimą krizinėse situacijose ir yra siejama su veiklos organizavimu (informacinių, kultūrinių, mokomųjų, visuomenės švietimo veiklų įgyvendinimu, informacijos sklaida, vartotojų telkimu ir kt.), rūpinimusi darbuotojais bei jų poreikiais.

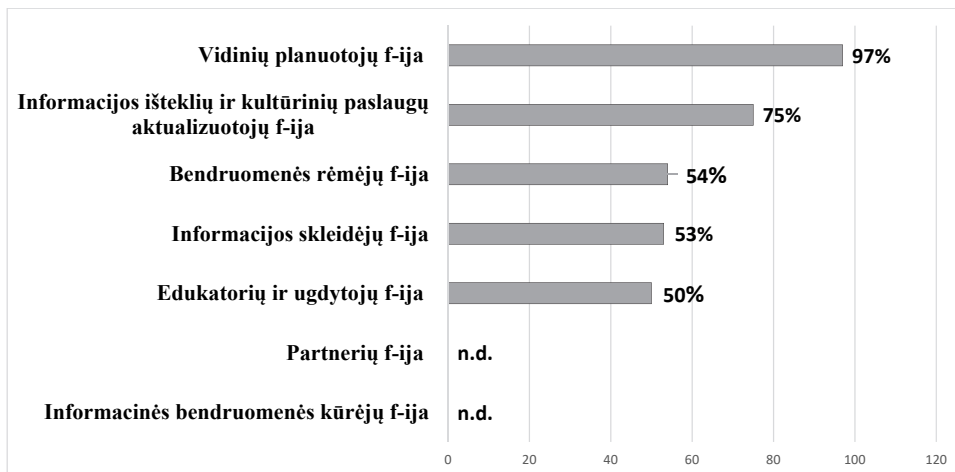
COVID-19 pandemijos metu bibliotekos savo veiklą iš esmės orientavo į du prioritetus: bibliotekos paslaugų „perkėlimą“ į vartotojų namus ir visų įmanomų priemonių pasitelkimą vartotojams pasiekti ir įtraukti. Netgi tos bibliotekos, kurios anksčiau nesiūlė vartotojams skaitmeninių paslaugų ir nenaudojo socialinių tinklų, greitai prisitaikė prie situacijos ir pradėjo vykdyti šias veiklas, kurias organizuojant tapo aktualūs komunikacijos ir tikslingos informacijos sklaidos, kuri padėtų informuoti vartotojus apie bibliotekų veiklos pokyčius, naujas paslaugas bei siūlomas veiklas, klausimai (Tammaro, 2020; Goddard, 2020).

Vienas esminių mokslinėje literatūroje identifikuotų iššūkių, su kuriuo susidūrė bibliotekos, organizuodamos savo veiklą pandemijos metu, siejamas su darbuotojų pasirengimu pokyčiams. Pasak A. R. Craft (2020), J. Smith (2020), bibliotekų darbuotojai nuo kontaktinio darbo perėjo į nuotolinį, turėjo greitai prisitaikyti prie pasikeitusių aplinkybių, perorientuoti ir pritaikyti paslaugas virtualiai erdvei, kurti naujas paslaugas ir produktus bei į jas įtraukti vartotojus, per trumpą laiką įvaldyti naujas programas ir priemones, skirtas virtualioms paslaugoms ir veikloms kurti bei vykdyti. Tai reikalavo naujų kompetencijų, gebėjimo prisitaikyti, situaciją sunkino pandemijos keliami nežinomybė, nerimas dėl sveikatos ir kt.

Kitas reikšmingas B. P. Tolpaneno (2021) ir E. N. Decker (2021) pabrėžtas aspektas yra susijęs su bibliotekų veiklos organizavimu. Autoriai pažymi, kad įprastai bibliotekų veiklos pokyčiai vyksta lėtai ir metodiškai, kaip atsakas į kintančius visuomenės prioritetus, paslaugų vartotojų poreikius, naujas technologijas ir kt. Tačiau dėl COVID-19 pandemijos susiklosčiusi situacija pareikalavo greito reagavimo ir bibliotekų veiklos pritaikymo, pandemija privertė bibliotekas įgyvendinti greitus pokyčius, kurie kitokiomis aplinkybėmis būtų pareikalavę kur kas daugiau planavimo ir laiko sąnaudų (Craft, 2020). Situaciją sunkino tai, kad nebuvo ankstesnės tokios situacijos patirties, išbandytų procedūrų ar veiklos modelių, kurie padėtų reaguojant į krizinę situaciją, todėl bibliotekos labiausiai orientavosi į savo veiklos pertvarkymą, nedaug dėmesio skirdamos kitų, pandemijos metu aktualių veiklų įgyvendinimui (Wang, Lund, 2020; Tolpanen, 2021).

Apibendrinant šią analizę svarbu pažymėti, kad pandemijos kontekstas nuo anksčiau buvusių krizinių situacijų išsiskyrė ne tik poreikiu viešosioms bibliotekoms atlikti informacines ir kultūrines veiklas (skolinti dokumentus, organizuoti renginius ir kt.), bet jame išryškėjo būtinybė atlikti veiklas, susijusias su bendruomenės narių telkimu (bendruomenės rėmėjų funkcija), patikimos informacijos sklaida (informacijos skleidėjų funkcija) ir gyventojų kompetencijų tobulinimu (edukatorių ir ugdytojų funkcija).

Tačiau šios COVID-19 pandemijos metu aktualios funkcijos, kaip rodo apibendrinti iki šiol atliktų mokslo tyrimų (Wang, Lund, 2020; Goddard, 2020; Garner ir kt., 2021) duomenys, buvo atliktos tik dalyje viešųjų bibliotekų (žr. 2 pav.).

2 pav. COVID-19 pandemijos metu aktualių funkcijų atlikimo situacija užsienio šalių (JAV, JK, Australija) viešosiose bibliotekose. Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis T. Wang, B. Lund (2020), J. Goddard (2020), J. Garner ir kt. (2021)

Ši informacija leidžia teigti, kad pandemijos kontekste aktualizuotos bendruomenės rėmėjų, informacijos skleidėjų bei edukatorių ir ugdytojų funkcijos buvo atliekamos tik pusėje (vidutiniškai apie 50 proc.) viešųjų bibliotekų, fiksuojama didelė orientacija į bibliotekų veiklos organizavimą (vidinių planuotojų funkcija), dėl kurios, kaip pastebi T. Wang, B. Lundas (2020), gali sumažėti bibliotekų skiriamas dėmesys kitoms funkcijoms. Svarbu pažymėti, kad 2 paveiksle nepateiktas visų mokslinėje literatūroje identifikuotų funkcijų įvertinimas, nes iki šiol nebuvo atlikta tyrimų, kuriuose kiekybiniu požiūriu būtų vertinta partnerių ir informacinės bendruomenės kūrėjų funkcijų įgyvendinimo situacija.

Apibendrinant šioje straipsnio dalyje pateiktą informaciją galima teigti, jog viešosios bibliotekos COVID-19 pandemijos metu atliko ankstesnėse krizinėse situacijose R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008) identifikuotas funkcijas, kurios buvo orientuotos į informacinių ir kultūrinių veiklų atlikimą, bendruomenių narių telkimą, rūpinimąsi jų emocine sveikata, patikimos informacijos sklaidą, gyventojų kompetencijų ugdymą, prieigos prie reikalingų išteklių (pvz., IKT ir interneto, patalpų) sudarymą, bendradarbiavimą su kitomis organizacijomis, savo pačių veiklos organizavimą ir kt. Tačiau COVID-19 pandemijos kontekste tiek dėl pačios pandemijos pobūdžio (pvz., kontaktinių veiklų ribojimo, socialinės izoliacijos, plintančios infodemijos ir pan.), tiek dėl vartotojų poreikių kaitos (pvz., išaugusio poreikio naudotis skaitmeninėmis paslaugomis ir produktais, poreikio tobulinti skaitmeninio raštingumo kompetencijas), dalis funkcijų, tokių kaip bendruomenės rėmėjai, informacijos skleidėjai bei edukatoriai ir ugdytojai, tapo aktualesnės už kitas.

Šiaulių regiono viešųjų bibliotekų COVID-19 pandemijos metu atliktų funkcijų analizė

Tyrimo metodika

Atliekant empirinį tyrimą buvo siekiama išanalizuoti, kokias mokslinėje literatūroje (Featherstone, Lyon, Ruffin, 2008; Tamaro, 2020; Ali, Gatiti, 2020; Smith, 2020; Gann, 2020; Kou, Chen, Pan, 2021 ir kt.) identifikuotas viešųjų bibliotekų funkcijas krizinėse situacijose ir su jomis siejamas veiklas atliko Šiaulių regiono bibliotekos COVID-19 pandemijos metu, įvertinti atskirų funkcijų atlikimo situaciją bei palyginti šiuos duomenis su iki šiol užsienio šalyse (JAV, Australija) atliktų tyrimų (Wang, Lund, 2020; Goddard, 2020; Garner ir kt., 2021) duomenimis.

Tyrimui atlikti buvo pasitelktas kiekybinis tyrimo metodas (anketinė apklausa), kuris, siekiant gilesnės tiriamo objekto analizės, buvo papildytas kokybinio tyrimo elementais (įtraukti atvirojo tipo klausimai), todėl galima teigti, jog šiam tyrimui pasirinkta mišrių tyrimų prieiga. Tyrime naudotą anketinės apklausos raštu instrumentą sudarė 20 klausimų. 16 klausimų buvo uždarojo tipo (kuriuose naudotos ranginės bei vieno ar kelių atsakymų pasirinkimo tipų klausimų skalės), 4 klausimai buvo atvirojo tipo (kuriuose respondentai patys turėjo pateikti atsakymus). Tyrimo rezultatų analizei naudoti mišriuose tyrimuose taikomi metodai: aprašomosios statistikos metodas pasitelktas uždarytųjų klausimų duomenų analizei (jis padėjo įvertinti analizuoto fenomeno – viešųjų bibliotekų funkcijų įgyvendinimo situaciją tirtoje populiacijoje, sudarė galimybes palyginti Lietuvos ir užsienio šalių bibliotekose atliktų tyrimų duomenis); atvirojo tipo klausimų duomenys analizuoti pasitelkiant kokybinę prieigą – pagal tematiką sugrupuoti į reikšmines kategorijas (atspindinčias atskirų tikslinių grupių pasiekimo sunkumus bei pagrindinius iššūkius, su kuriais pandemijos metu susidūrė viešosios bibliotekos) ir naudoti uždarytųjų klausimų metu gautiems duomenims papildyti, detalesnėms išvalgoms pateikti.

Funkcijų analizei skirti klausimai, sudarę galimybes nustatyti atskirų funkcijų atlikimo situaciją, buvo sieti su pagrindinėmis mokslinėje literatūroje apibrėžtomis veiklomis, atspindinčiomis šių funkcijų įgyvendinimą. Su informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų funkcijos atlikimu susiję klausimai buvo orientuoti į dokumentų skolinimo ir virtualių renginių (kultūrinių renginių ir virtualių parodų) organizavimo situacijos įvertinimą. Informacijos skleidėjų funkciją atliepiantys klausimai apėmė patikimos informacijos sklaidos ir į kovą su melagingomis naujienomis orientuotų veiklų įgyvendinimo, o su edukatorių ir ugdytojų funkcija siejami klausimai buvo orientuoti į skaitmeninio raštingumo mokymų ir edukacinių veiklų vaikams ir jaunimui atlikimo situacijos vertinimą. Su partnerių ir informacinės bendruomenės kūrėjų funkcijų atlikimu susiję klausimai apėmė viešųjų bibliotekų bendradarbiavimo (tarpusavyje ir su kitomis organizacijomis) situacijos bei jo metu įgyvendintų veiklų vertinimą. Bendruomenės rėmėjų funkcijos atlikimą padėjo įvertinti klausimai, skirti nustatyti, ar bibliotekos atliko veiklas, orientuotas į vartotojų emocinės sveikatos stiprinimą, įvertinti, kokius alternatyvius fizinei prieigai kanalus pasitelkė virtualių veiklų organizavimui ir bendravimui su vartotojais bei kokias tikslines auditorijas bibliotekoms buvo sunkiausia pasiekti. Kadangi didelė dalis vidinių

planuotojų funkciją atspindinčių veiklų (pvz., virtualiu ir / arba kontaktiniu būdu atliktos informacinės, kultūrinės, edukacinės, mokomosios, visuomenės švietimo, vartotojų telkimo ir kt. veiklos) buvo įvertintos su kitomis funkcijomis (pvz., informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų, edukatorių ir ugdytojų, informacijos skleidėjų) siejamuose klausimuose, siekiant detaliau atskleisti šios funkcijos ypatumus, respondentams buvo pateikti papildomi klausimai apie viešintos informacijos pobūdį bei pagrindinius iššūkius, kuriuos pandemijos metu patyrė bibliotekos. Atskirų funkcijų atlikimo situacija įvertinta nustatant, koks procentas tyrime dalyvavusių Šiaulių regiono bibliotekų atliko su 1 paveiksle identifikuotomis funkcijomis siejamas veiklas.

Šiame straipsnyje pristatomi tyrimo duomenys surinkti 2021 m. vasario–kovo mėnesiais, kuomet Lietuvoje galiojo dėl COVID-19 pandemijos paskelbtas karantinas ir dėl jo įvesti viešųjų bibliotekų veiklos ribojimai. Tyrimo lauku pasirinktas Šiaulių regiono (Šiaulių ir Telšių apskričių) bibliotekų atvejis dėl plačios geografinės aprėpties (7 rajonų Šiaulių apskrityje ir 4 rajonų Telšių apskrityje) bei viešųjų bibliotekų įvairovės, kuri padėjo užtikrinti tyrimo reprezentatyvumą. Šiaulių regione iš viso veikia 221 biblioteka: 11 centrinių bibliotekų, kurios turi 23 miestuose ir 187 kaimiškose vietovėse veikiančius padalinius (filialus). Bibliotekos skiriasi registruotų vartotojų, lankytojų, skolinamų dokumentų, organizuojamų renginių skaičiais bei aptarnaujamos bendruomenės dydžiu¹. Centrinės bibliotekos koordinuoja padalinių veiklą, sistemina ir kaupia informaciją apie padaliniuose atliekamas veiklas (paskolintus dokumentus, organizuotus renginius, apmokytus gyventojus ir pan.), teikia centralizuotas ataskaitas steigėjams ir Lietuvos nacionalinei bibliotekai. Viešųjų bibliotekų padaliniai yra plačiai geografiškai pasiskirstę, palaiko tiesioginį kontaktą su bendruomenių, kuriose veikia, nariais, bendradarbiauja su vietinėmis organizacijomis ir pan. Todėl šiame tyrime pasirinkta duomenų rinkimo strategija rinkti ne apibendrintus duomenis tik iš 11 centrinių bibliotekų, bet duomenys rinkti tiesiogiai iš atskirų padalinių (viešųjų bibliotekų miestų ir kaimiškų vietovių filialų bei pačių centrinių bibliotekų, nesumuojant jų pateiktos informacijos). Tokia informacijos rinkimo strategija šio tyrimo atveju buvo galima, nes pateikti klausimai tikslingai orientuoti į veiklas, kurias atlieka visos bibliotekos: ir centrinės, ir jų padaliniai (pvz., dokumentų skolinimą, virtualių renginių, parodų, mokymų, edukacijų organizavimą, bendradarbiavimą su kitomis organizacijomis ir kt.). Iš tyrime dalyvavusių 136 bibliotekų 129 turėjo savo socialinių tinklų paskyras, todėl buvo galimi klausimai apie virtualią komunikaciją su vartotojais, informacijos viešinimą virtualioje erdvėje, vartotojų pasiekimo sunkumus virtualioje erdvėje ir pan.

Respondentai atrinkti naudojant paprastosios atsitiktinės atrankos metodą, kuomet kiekvienas populiacijos elementas turi vienodą galimybę pakliūti į atrankos imtį (Gaižauskaitė, Mikėnė, 2014). Remiantis imties skaičiuokle², pasirinkta 95 proc. tikimybė ir 5 proc. paklaida. Tyrimo metu klausimynas buvo išsiųstas visoms – 221 – Šiaulių regione veikiančioms viešosioms bibliotekoms. Į klausimyną atsakė ir tyrime dalyvavo 136 Šiaulių regiono bibliotekos (11 centrinių, 23 miestų ir 102 kaimiškų vietovių padaliniai), todėl tyrimo imtis laikoma pakankama numatytai tikimybei ir paklaidai.

¹ <https://www.lnb.lt/mokslas/mokslas/mokslo-leidiniai/biblioteku-statistika>

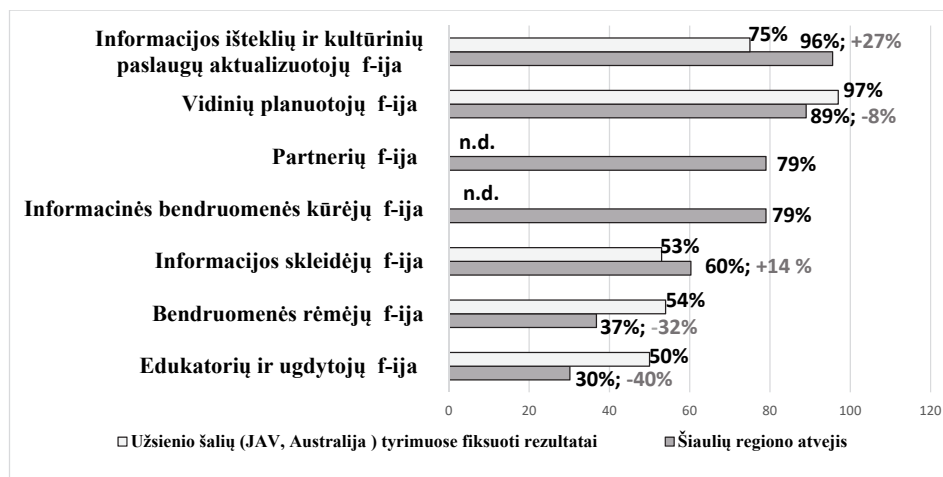
² <http://www.apklausa.lt/imties-dydis>

Tyrimo **validumas ir patikimumas užtikrinti** parengiant klausimyną, sudarantį gali- mybes įvertinti mokslinėje literatūroje apibrėžtas bibliotekų funkcijas ir jų atlikimo metu vykdytas veiklas krizinėse situacijose. Tyrimo instrumento rengimo metu konsultuotasi su Šiaulių apskrities P. Višinskio viešojoje bibliotekoje, kuri yra Šiaulių regiono bibliotekų metodinis centras, dirbančiais ekspertais, kurie dalyvavo bandomajame tyrime ir išsakė savo pastebėjimus dėl instrumento tobulinimo. Kitas aspektas, užtikrinantis tyrimo va- lidumą – reprezentatyvi tyrimo imtis. Įvardyti aspektai padėjo užtikrinti tyrimo išvadų pagrįstumą. Atliekant tyrimą buvo laikomasi visų būtinų tyrimo *etikos* ir konfidencialumo reikalavimų. Tyrimo dalyviai buvo informuoti apie tyrimo tikslą, dalyvavimas tyrime buvo savanoriškas, respondentai turėjo galimybę bet kuriuo metu pasitraukti ir nedaly- vauti tyrime. Laikantis mokslinių tyrimų etikos normų (Rupšienė, 2007; Gaižauskaitė, Mikėnė, 2014; Kardelis, 2017) buvo garantuotas respondentų anonimiškumas ir pateiktos informacijos konfidencialumas, tyrimo rezultatai nesieti su konkrečia biblioteka.

Funkcijų, kurias atliko Šiaulių regiono viešosios bibliotekos COVID-19 pandemijos metu, apžvalga remiantis anketinės apklausos duomenų analizės rezultatais

Šiaulių regiono viešosiose bibliotekose atliktas tyrimas parodė, kad pandemijos metu jos atliko visas mokslinėje literatūroje (Tammaro, 2020; Ali, Gatiti, 2020; Gann, 2020; Panattoni, 2021; Kou, Chen, Pan, 2021 ir kt.) identifikuotas funkcijas, kurias krizinėse situacijose įprastai vykdo bibliotekos, tačiau atskirų funkcijų atlikimo situacija yra skir- tinga. Lyginant su iki šiol užsienio šalyse (JAV, Australijoje, JK) atliktų kiekybine prieiga paremtų tyrimų duomenimis (Wang, Lund, 2020; Goddard, 2020; Garner ir kt., 2021), kurie leidžia įvertinti informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų, vidinių planuotojų, informacijos skleidėjų, bendruomenės rėmėjų bei edukatorių ir ugdytojų funkcijų atlikimo situaciją užsienio bibliotekose, galima pastebėti, kad bendros tenden- cijos (pvz., didžiosios dalies bibliotekų orientacija į savo pačių veiklos organizavimą, mažesnis dėmesys informacijos skleidėjų, bendruomenės rėmėjų bei edukatorių ir ugdytojų funkcijoms) užsienio šalių ir Lietuvos viešosiose bibliotekose yra ganėtinai panašios (žr. 3 pav.). Šiame straipsnyje pristatomame tyrime viešųjų bibliotekų atliekamos partnerių ir informacinės bendruomenės kūrėjų funkcijos kiekybiniu požiūriu analizuotos pirmą kartą, todėl jų palyginimas su ankstesniais tyrimais nebuvo galimas.

3 paveiksle pateikta informacija rodo, kad didžiausias skaičius Šiaulių regiono bibli- otekų atliko informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų (nurodė 96 proc. bibliotekų, 27 proc. daugiau lyginant su užsienio šalių bibliotekomis), vidinių planuotojų (nurodė 89 proc. bibliotekų, 8 proc. mažiau lyginant su užsienio šalių bibliotekomis) bei partnerių ir informacinės bendruomenės kūrėjų (nurodė po 79 proc. bibliotekų) funkcijas. Šiek tiek daugiau nei pusė – 60 proc. (14 proc. daugiau nei fiksuota užsienio šalių tyri- muose) Šiaulių regiono bibliotekų atliko informacijos skleidėjų funkciją. Bendruomenės rėmėjų funkciją atliko 37 proc. (32 proc. mažiau lyginant su užsienio šalių bibliotekomis), o edukatorių ir ugdytojų funkciją – 30 proc. (40 proc. mažiau lyginant su užsienio šalių bibliotekomis) bibliotekų.

3 pav. Wang, Lund (2020), Goddard (2020), Garner ir kt. (2021) atliktų tyrimų ir Šiaulių regiono bibliotekų tyrimo metu gautų rezultatų palyginimas

Tolesniuose poskyriuose pateikiama detalesnė kiekvienos funkcijos analizė leidžia atskleisti atskirų funkcijų ir su jomis susijusių veiklų įgyvendinimo ypatumus, identifiikuotus nagrinėjant Šiaulių regiono bibliotekų atvejį, galimai lėmusius dalies funkcijų atlikimo skirtumus lyginant su užsienio šalių bibliotekomis.

Informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų funkcija. Su informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų funkcijos įgyvendinimu buvo siejamos viešųjų bibliotekų atliktos dokumentų skolinimo ir virtualių renginių (kultūrinių renginių ir virtualių parodų) organizavimo veiklos. Gauti rezultatai parodė, kad, atlikdamos šią funkciją, beveik visos Šiaulių regiono bibliotekos (96 proc.) skolino dokumentus vartotojams. Kitos su šios funkcijos atlikimu sietos veiklos – tai virtualios parodos, kurias organizavo 82 proc., ir virtualūs renginiai, kuriuos organizavo šiek tiek mažiau nei pusė – 47 proc. Šiaulių regiono bibliotekų (palyginkime: virtualius renginius organizavo 60 proc. užsienio šalių bibliotekų). Šie duomenys patvirtina mokslinėje literatūroje (Ali, Gatiti, 2020; Goddard, 2020; Panattoni, 2021) pateiktas išvalgas, kad dokumentų skolinimas buvo viena pagrindinių veiklų, į kurios atlikimą pandemijos metu orientavosi viešosios bibliotekos. Tačiau J. Smith (2020), A. M. Tammara (2020) ir J. Garner ir kt. (2021) aktualizuoti virtualūs renginiai, kurie gali būti laikomi alternatyva dėl įvestų veiklos ribojimų gyvai nevykusiems bibliotekų renginiams, buvo organizuojami tik dalyje Šiaulių regiono bibliotekų, labiau orientuotasi į neinteraktyvias veiklas, tokias kaip virtualių parodų organizavimas. Tačiau virtualios parodos neskatina aktyvaus vartotojų dalyvavimo (čia gali būti fiksuojama informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų ir bendruomenės rėmėjų funkcijų sąsaja) kaip, pvz., virtualūs renginiai, kurių metu galimas interaktyvus vartotojų įsitraukimas, sudarant jiems galimybes diskutuoti, pateikti klausimus, atsiliepinimus ir pan. (Panattoni, 2021; Kou, Chen, Pan, 2021). Todėl galima teigti, kad virtualių renginių potencialas, kurių metu būtų tenkinami ne tik kultūriniai, bet ir socialiniai vartotojų poreikiai, pandemijos metu Šiaulių regiono bibliotekose

įgyvendinant informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų funkciją, nebuvo pakankamai išnaudotas.

Informacijos sklaidėjų funkcija. Su informacijos sklaidėjų funkcija sietos viešųjų bibliotekų veiklos, apimančios patikimos informacijos sklaidos bei kovos su melagingomis naujienomis iniciatyvas. Tyrimo rezultatai parodė, kad informacijos sklaidėjų funkciją atliko 60 proc. Šiaulių regiono bibliotekų (palyginkime: užsienyje šią funkciją atliko 53 proc. bibliotekų), tačiau tik 43 proc. Šiaulių regiono bibliotekų dalijosi informacija apie tai, kaip atpažinti netikras naujienas, ir tokiu būdu tiesiogiai prisidėjo prie infodemijos keliamų grėsmių mažinimo. Įvertinus mokslinėje literatūroje (Bonnet, Sellers, 2020; Fraser-Arnott, 2020; Naeem, Bhatti, 2020 ir kt.) aktualizuotą faktą, kad informacijos sklaidėjų funkcija COVID-19 pandemijos kontekste yra viena aktualiausių, galima teigti, kad viešosios bibliotekos turėtų labiau prisidėti kovojant su infodemija ir ugdant gyventojų informacinę (įskaitant ir informacinį sveikatos raštingumą) raštingumą. Remiantis mokslininkų (Gann, 2019; 2020; Ali, Gatiti, 2020; Fraser-Arnott, 2020; Winata, Basuki, 2020) išvalgomis pažymėtina, kad kova su infodemija yra viena esminių bibliotekų darbuotojų, kaip informacijos specialistų, veiklų, kurią jie turėtų įgyvendinti dalindamiesi informacija apie nepatikrintos ir netikslios informacijos atpažinimo priemones, nuorodomis į patikimus šaltinius (duomenų bazes, statistinės informacijos išteklius, už sveikatos apsaugą atsakingų organizacijų tinklalapius ir pan.), organizuodami šviečiamąsias veiklas, skirtas gyventojų informaciniam raštingumui, kritiniam mąstymui ugdyti, sąmoningumui didinti ir pan.

Edukatorių ir ugdytojų funkcija. Su edukatorių ir ugdytojų funkcijos atlikimu sietas virtualių mokomųjų veiklų: edukacinių užsiėmimų vaikams ir skaitmeninio raštingumo mokymų suaugusiesiems organizavimas, kadangi dėl pandemijos įvestų ribojimų fizinis tokio pobūdžio veiklų įgyvendinimas viešosiose bibliotekose nebuvo galimas. Pasak R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008), ši bibliotekų funkcija pirmiausia apima krizinėje situacijoje reikalingų gyventojų įgūdžių tobulinimą. Vertinant COVID-19 pandemijos kontekstą, ypač ryškus poreikis gebėti tikslingai naudotis IKT ir internetu arba, kitaip tariant, turėti pakankamus skaitmeninio raštingumo įgūdžius, prie kurių ugdymo bibliotekos prisideda organizuodamos skaitmeninio raštingumo mokymus (Gann, 2019; Aslam, Naveed, Shabbir, 2020; Goddard, 2020; Smith, 2020; Kou, Chen, Pan, 2021). O edukacinės programos parodo bibliotekų orientaciją į vaikų ir jaunimo ugdymosi poreikių patenkinimą pandemijos metu (Goddard, 2020). Šio tyrimo rezultatai parodė, kad virtualius edukacinius užsiėmimus organizavo 32 proc., o virtualius skaitmeninio raštingumo mokymus – 30 proc. Šiaulių regiono bibliotekų. Šis skaičius yra mažesnis lyginant su užsienio bibliotekų pavyzdžiu: J. Goddardo (2020) atliktas tyrimas parodė, kad 50 proc. viešųjų bibliotekų JAV organizavo virtualius mokymus vaikams ir suaugusiesiems.

Vertinant šiuos duomenis galima daryti prielaidą, kad edukatorių ir ugdytojų funkcija buvo atliekama tik trečdalyje Šiaulių regiono bibliotekų dėl įvestų kontaktinių paslaugų ribojimų, kurie apsunkino šių veiklų atlikimą, nes, pvz., skaitmeninio raštingumo mokymai buvo organizuojami tik virtualiu būdu, nevyko fiziniai užsiėmimai bibliotekų patalpose. Todėl juose negalėjo dalyvauti tie asmenys, kurie namuose neturėjo kompiuterio, interneto

prieigos bei pakankamą skaitmeninio raštingumo žinių, kad virtualiu būdu galėtų prie šių mokymų prisijungti. S. P. Gangadharan (2017), M. Manzoor, V. Vimarlund (2018), B. Gannas (2019) pažymi, kad skaitmeninės įtraukties labiausiai stokoja tokios visuomenės grupės kaip senjorai, negalių turintys, darbo neturintys asmenys ir kt. Būtent šie asmenys yra pagrindinės bibliotekose vykstančių fizinių skaitmeninio raštingumo mokymų tikslinės grupės, tačiau, mokymus perkėlus į virtualią erdvę, didelė jų dalis negalėjo dalyvauti mokymuose, nes neturėjo kompiuterių ir interneto savo namuose bei stokojo skaitmeninio raštingumo žinių. Pasak J. R. Matthewso (2020), tai yra vienas esminių viešosioms bibliotekoms kilusių iššūkių, siejamų su edukatorių ir ugdytojų funkcijos atlikimu pandemijos kontekste, kuomet jos turėjo rasti būdus, kaip išplėsti savo paslaugas bei pasiekti labiausiai skaitmeninės įtraukties stokojančius asmenis, ieškoti būdų, kaip užtikrinti kiek įmanoma platesnį skaitmeninio raštingumo mokymų prieinamumą bei esant galimybėms organizuoti ne tik virtualius, bet ir fizinius skaitmeninio raštingumo mokymus. Kitas tyrimo metu išryškėjęs aspektas, į kurį turėtų orientuotis viešosios bibliotekos – tai virtualių edukacinių veiklų vaikams plėtojimas, kuris padėtų pritraukti šią tikslinę auditoriją.

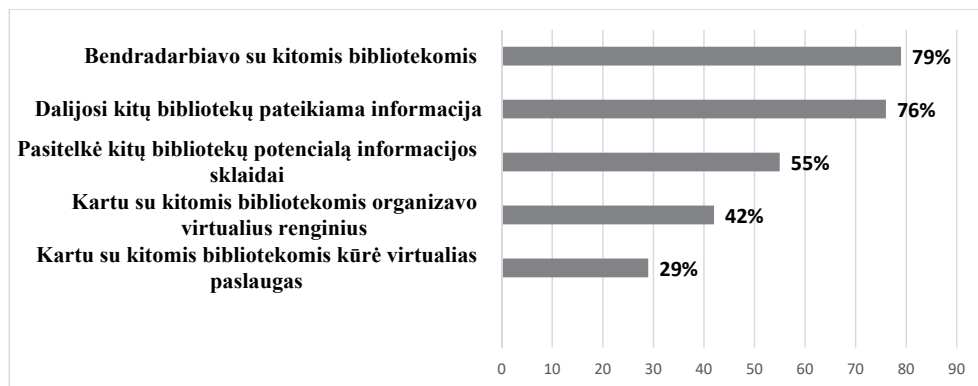
Partnerių ir informacinės bendruomenės kūrėjų funkcijos. COVID-19 pandemijos kontekstas aktualizavo bendradarbiavimo tarp bibliotekų ir kitų organizacijų reikšmingumą (Wang, Lund, 2020; Fraser-Arnott, 2020; Kou, Chen, Pan, 2021 ir kt.), kuris turi aiškias sąsajas su *partnerių* ir *informacinės bendruomenės kūrėjų* funkcijų atlikimu. Su šiomis funkcijomis gali būti siejamas tiek viešųjų bibliotekų bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis (žr. 4 pav.), tiek tarpusavyje (žr. 5 pav.) ir bendradarbiavimo metu įgyvendintos veiklos: dalijimasis informacija, naujų paslaugų kūrimas, bendrų veiklų vykdymas, partnerių potencialo pasitelkimas tikslinėms auditorijoms pasiekti ir kt. Kiekybiniu požiūriu šios funkcijos anksčiau atliktuose viešųjų bibliotekų veiklas COVID-19 pandemijos kontekste nagrinėjusiuose tyrimuose nėra vertintos, todėl palyginimas su kitų šalių bibliotekomis nebuvo galimas.

4 pav. Partnerių funkcijos atlikimo situacija Šiaulių regiono bibliotekose COVID-19 pandemijos metu

Ši informacija leidžia teigti, kad atlikdamos partnerių funkciją su kitomis organizacijomis (švietimo įstaigomis, NVO, savivaldos institucijomis ir kt.) bendradarbiavo didžioji dalis (79 proc.) Šiaulių regiono bibliotekų. Bendradarbiavimo metu buvo labiausiai orientuotasi į dalijimąsi informacija – 78 proc. bibliotekų dalijosi informacija apie kitų organizacijų paslaugas, 68 proc. dalijosi kitų organizacijų pateikiama informacija. Kitas organizacijas informacijos apie savo pačių įgyvendinamas veiklas sklaidai pasitelkė šiek tiek mažiau nei pusė (47 proc.) bibliotekų. Virtualius renginius ir virtualias paslaugas bendradarbiaudamos su kitomis organizacijomis kūrė atitinkamai 42 ir 25 proc. bibliotekų. Tyrimo duomenys parodė, kad tik 24 proc. bibliotekų pasitelkė kitų organizacijų potencialą atskirioms tikslinėms grupėms (pvz., senjorų, negalią turinčių asmenų, vaikų, jaunimo ir kt.) pasiekti. Remiantis šia informacija galima teigti, kad nepaisant fakto, jog partnerių funkciją atliko gana didelis skaičius bibliotekų, bendradarbiavimo metu įgyvendinamos veiklos didžiąja dalimi buvo orientuotos į informacijos sklaidą, ypač apie kitų organizacijų įgyvendinamas veiklas ir paslaugas. Tik ketvirtadalis bibliotekų bendradarbiaudamos su kitomis organizacijomis įsitraukė į aktyvias paslaugų kūrimo veiklas bei pasinaudojo kitų organizacijų pagalba tikslinėms auditorijoms pasiekti. Šios veiklos, pasak A. M. Tammaro (2020), T. Wang, B. Lundo (2020), M. Fraser-Arnott, (2020), Y. Kou, P. Chen, J. X. Pano (2021), pandemijos metu yra ypač reikšmingos, nes gali padėti padidinti paslaugų prieinamumą sunkiau pasiekiamoms tikslinėms grupėms, todėl galėtų būti stiprinamos.

Su partnerių funkcija glaudžiai susijusi informacinės bendruomenės kūrėjų funkcija, kuri apima bibliotekų bendradarbiavimą su kitomis bibliotekomis (žr. 5 pav.).

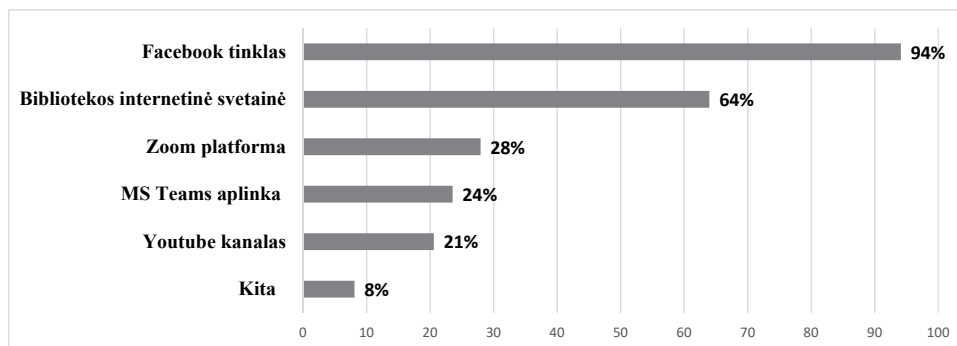
5 pav. Informacinės bendruomenės kūrėjų funkcijos atlikimo situacija Šiaulių regiono bibliotekose COVID-19 pandemijos metu

Ši informacija rodo, kad su kitomis bibliotekomis COVID-19 pandemijos metu bendradarbiavo 79 proc. Šiaulių regiono bibliotekų. Kaip ir atliekant partnerių funkciją, pagrindinės šio bendradarbiavimo metu įgyvendinamos veiklos buvo susijusios su informacijos sklaida – 76 proc. bibliotekų dalijosi kitų bibliotekų pateikiama informacija, 55 proc. bibliotekų pasitelkė kitas bibliotekas informacijos apie savo veiklas sklaidai, 42 proc. bibliotekų kartu su kitomis bibliotekomis organizavo virtualius renginius, 29 proc.

bibliotekų bendradarbiaudamos tarpusavyje kūrė virtualias paslaugas. Ši informacija leidžia teigti, kad, siekdamas stiprinti partnerių ir informacinės bendruomenės kūrėjų funkcijas, viešosios bibliotekos turėtų maksimaliai išnaudoti bendradarbiavimo su kitomis organizacijomis potencialą ne tik informacijos sklaidai, bet ir bendroms veikloms kurti bei įgyvendinti, tikslinėms auditorijoms pasiekti.

Bendruomenės rėmėjų funkcija. Bendruomenės rėmėjų funkcijos atlikimas siejamas su bibliotekų paslaugų vartotojų ir bendruomenių narių, kuriose jos veikia, telkimu, pasinaudojant įvairiomis krizinėse situacijose prieinamomis priemonėmis ir kanalais, jų poreikių tenkinimu emocinės ir psichinės sveikatos srityje, emocinės ir psichologinės pagalbos teikimu (Featherstone, Lyon, Ruffin, 2008; Wang, Lund, 2020; Panattoni, 2021). Pasak R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008), J. R. Matthewso (2020), su bendruomenės rėmėjų funkcija pirmiausia siejamas rūpinimasis bendruomenių, kuriose veikia bibliotekos, narių emocine ir psichine sveikata. Šio tyrimo rezultatai parodė, kad apie galimybes pandemijos metu gauti psichologinę pagalbą dalijosi arba pačios ją teikė (pvz., bendraudami su vartotojais telefonu) 37 proc. Šiaulių regiono bibliotekų, o užsienio bibliotekose šias veiklas vykdė 54 proc. bibliotekų (Garner ir kt., 2021, Australija).

Siekiant detaliau atskleisti šios funkcijos bruožus, tikslinga identifikuoti, kokius alternatyvius fizinei prieigai kanalus bibliotekos pasitelkė vartotojams pasiekti ir įtraukti į siūlomas veiklas. Kaip pastebi M. Y. Ali, P. Gatiti (2020) ir E. N. Decker (2021), reikšminga bendruomenės rėmėjų funkcijos vykdymo COVID-19 pandemijos metu sritis apima bibliotekų paslaugų vartotojų ir bendruomenių narių telkimą bei *įtraukimą į bibliotekų veiklas* pasitelkiant virtualaus bendravimo kanalus (pvz., socialinių tinklų, tiesioginio komunikavimo platformas ir kt.), kuriuose komunikuojama su paslaugų vartotojais, viešinama informacija, transliuojami virtualūs renginiai, vyksta edukaciniai užsiėmimai, viešinamos virtualios parodos ir pan. (žr. 6 pav.).

6 pav. Šiaulių regiono bibliotekų COVID-19 pandemijos metu naudoti alternatyvūs fizinei prieigai kanalai

Ši informacija rodo, kad pagrindiniai alternatyvūs fizinei prieigai kanalai, kuriuos pasitelkė Šiaulių regiono bibliotekos, kad pasiektų paslaugų vartotojus ir bendruomenių, kuriose veikia, narius, buvo socialinis tinklas *Facebook* ir bibliotekų internetinės svetainės. Mažiau naudotos tiesioginio bendravimo ir vaizdo transliavimo platformos, tokios

kaip *Zoom*, *MS Teams* ir *Youtube* kanalas. Remiantis šiais duomenimis galima teigti, kad bibliotekos, siekdamos į savo veiklas įtraukti vartotojus, dažniausiai naudojosi socialinių tinklų platformomis, kurios sudarė galimybes pasiekti platų vartotojų ratą ne tik tų bendruomenių, kuriose veikia bibliotekos, geografinėse ribose, bet ir už jų. Dalyvaujamas socialinių tinklų pobūdis ir plati vartotojų auditorija suteikė galimybes į bibliotekų siūlomas veiklas įsitraukti ir tiems žmonėms, kurie iki pandemijos nesilankydavo bibliotekose.

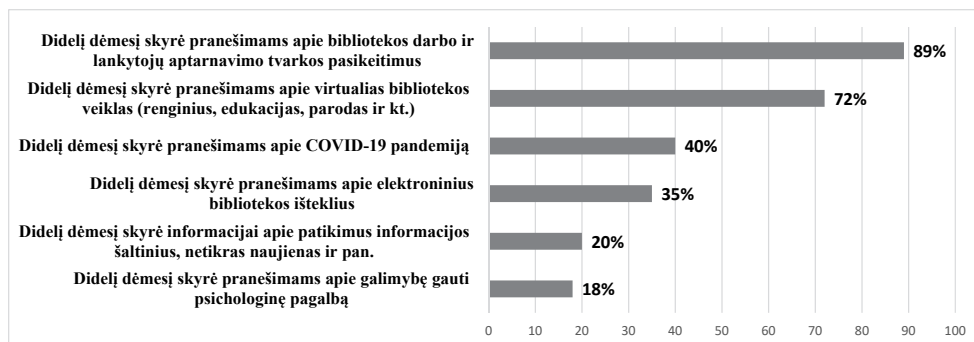
Tęsiant tyrimo metu gautų duomenų apie bendruomenės rėmėjų funkcijos atlikimą analizę išryškėjo pagrindinės visuomenės grupės, kurias Šiaulių regiono bibliotekoms COVID-19 pandemijos metu buvo sunkiausia pasiekti. Tyrimo rezultatai parodė, kad šios grupės – tai *senjorai* (nurodė 54 proc. bibliotekų), *vaikai ir jaunimas* (nurodė 35 proc. bibliotekų) bei *negalią turintys asmenys* (nurodė 33 proc. bibliotekų). Atviruosiuose klausimuose pateiktų atsakymų analizė, išskiriant reikšmines kategorijas, atskleidė, kad didžiausią įtaką visų be išimties visuomenės grupių pasiekimui turėjo *dėl pandemijos įvesti bibliotekų veiklos ribojimai* ir jų metu sustabdytos kontaktinės paslaugos. Vertinant atskirų visuomenės grupių pasiekimo sunkumus paaiškėjo, kad senjorų ir negalią turinčių asmenų įtraukimą į bibliotekų siūlomas veiklas labiausiai riboja šioms grupėms priklausančių asmenų *skaitmeninės įtraukties nepakankamumas*, didžiąja dalimi susijęs su *skaitmeninio raštingumo* įgūdžių stoka, *nepasitikėjimu savo galimybėmis naudojantis IKT, kompiuterio ir interneto ryšio neturėjimu*. Šie duomenys išryškina B. Ganno (2019, 2020), J. Smith (2020), J. R. Matthewso (2020) ir kt. pandemijos kontekste aktualizuotą skaitmeninės įtraukties didinimo svarbą, kurios poreikis pagrįstas nagrinėjant edukatorių ir ugdytojų funkcijos vykdymo situaciją. Kiti respondentų įvardyti iššūkiai gali būti siejami su COVID-19 pandemijos keliamu pavojumi sveikatai bei dėl jo kilusia viruso baimė ir viešai skelbiama informacija, kad senjorai ir neįgalieji priklauso rizikos grupei, o dalyvavimas socialiniame gyvenime yra pavojingas. Vertinant vaikų ir jaunimo tikslinės grupės pasiekimo sunkumus, su kuriais susidūrė 35 proc. Šiaulių regiono bibliotekų, respondentai išskyrė tokias priežastis kaip *fizinis nesilankymas mokyklose, didelis užimtumas dėl nuotolinio mokymosi, nenoras papildomai leisti laiko prie kompiuterio*, tėvų įtaka neleidžiant vaikams lankytis bibliotekose dėl viruso baimės bei *nesidomėjimas virtualiomis bibliotekų veiklomis* ir *nepatrauklios, jaunimo nedominančios bibliotekų veiklos*. Ši informacija leidžia teigti, kad, skirtingai nei senjorų ir negalią turinčių asmenų atveju, kuriems didžiausias iššūkis norint įsitraukti į virtualias bibliotekų siūlomas veiklas buvo skaitmeninės įtraukties nepakankamumas, vaikams ir jaunimui pandemijos metu trūko patrauklių ir jų poreikius bei interesus atitinkančių paslaugų. Tai rodo, kad, siekdamos į savo veiklas įtraukti vaikus ir jaunimą, bibliotekos turėtų organizuoti į šios tikslinės grupės poreikius orientuotą veiklą (pvz., tikslinius renginius, edukacijas ir pan.), viešinti informaciją apie šias veiklas jaunimui patraukliais kanalais bei intensyviai bendradarbiaujant su švietimo įstaigomis bei pasitelkti jų potencialą vaikams ir jaunimui pasiekti.

Apibendrinant bendruomenės rėmėjų funkcijos atlikimo situaciją Šiaulių regiono bibliotekose galima teigti, kad dėl aktualumo COVID-19 pandemijos kontekste ši funkcija galėtų būti stiprinama, labiau orientuojantis į emocinės pagalbos teikimą bendruomenių, kuriose veikia bibliotekos, nariams. Taip pat bibliotekos galėtų labiau išnaudoti ne tik

socialinių tinklų, bet ir kitų tiesioginei sąveikai su vartotojais skirtų virtualių kanalų (pvz., *Zoom*, *MS Teams* ir kt.) galimybes įtraukti vartotojus į bibliotekų siūlomas veiklas.

Vidinių planuotojų funkcija. Vidinių planuotojų funkcija yra orientuota į bibliotekų funkcionavimo palaikymą krizinėse situacijose ir apima veiklos organizavimą bei rūpinimąsi darbuotojais (Featherstone, Lyon, Ruffin, 2008; Craft, 2020). COVID-19 pandemijos metu 89 proc. Šiaulių regiono bibliotekų (palyginkime: užsienio šalyse vidinių planuotojų funkciją atliko 97 proc. bibliotekų) atliko vidinių planuotojų funkciją, įgyvendindamos veiklas, siejamas su darbo praktikos perorganizavimu, paslaugų perkėlimu į virtualią erdvę ir kt. (šie aspektai detaliau nagrinėti analizuojant informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų, informacijos skleidėjų, edukatorių ir ugdytojų, partnerių, informacinės bendruomenės kūrėjų ir bendruomenės rėmėjų funkcijas).

Pasak T. Wang, B. Lundo (2020), E. N. Decker (2021), su šios funkcijos atlikimu gali būti siejama ir bibliotekų komunikacija bei informacijos apie bibliotekų veiklas sklaida, siekiant informuoti vartotojus apie veiklos pokyčius, naujas virtualias paslaugas, turimus skaitmeninius išteklius ir pan., kuri atspindi bibliotekų teikiamus prioritetus konkrečioms veikloms. 7 paveiksle pateikta tyrimo metu gauta su Šiaulių regiono bibliotekų veiklos organizavimu pandemijos metu susijusi informacija, leidžianti įvertinti, kurioms bibliotekų veikloms buvo skiriamas didžiausias dėmesys viešinant informaciją.

7 pav. Veiklos, kurioms COVID-19 pandemijos metu Šiaulių regiono bibliotekose skirtas didžiausias dėmesys viešinant informaciją

Ši informacija rodo, kad pandemijos metu Šiaulių regiono bibliotekos didžiausią dėmesį skyrė informacijos apie darbo ir lankytojų aptarnavimo pakeitimus sklaidai (nurodė 89 proc. bibliotekų) bei pranešimams apie savo virtualias veiklas – organizuojamus renginius, edukacijas, parodas ir pan. (nurodė 72 proc. bibliotekų). Ženkliai mažiau – 40 proc. bibliotekų didelį dėmesį skyrė pranešimams apie COVID-19 pandemiją, 35 proc. bibliotekų vykdė informacijos sklaidą apie turimus elektroninius išteklius (duomenų bazes, suskaitmenintus kraštotyros archyvus, el. knygas ir pan.), kurie pandemijos metu vartotojams galėjo būti itin aktualūs, nes didelė žmonių dalis dirbo, mokėsi bei leido laisvalaikį virtualioje erdvėje. Tyrimo metu paaiškėjo, kad santykinai nedaug – atitinkamai 20 ir 18 proc. bibliotekų didelį dėmesį skyrė informacijos apie patikimus šaltinius, netikrų

naujienu atpažinimą sklaidai bei pranešimams apie galimybes gauti psichologinę pagalbą. Šie duomenys koreliuoja su ankstesniuose poskyriuose pateiktais kitų funkcijų analizės rezultatais – informacijos sklaida apie tas funkcijas, kurios pandemijos metu buvo atliekamos mažesnėje dalyje bibliotekų (pvz., informacijos skleidėjų, bendruomenės rėmėjų) buvo mažesnė nei informacijos sklaida apie funkcijas (pvz., vidinių planuotojų, informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų), kurias atliko didžioji dalis bibliotekų.

Su vidinių planuotojų funkcijos atlikimu siejamų veiklų analizė buvo papildyta tyrimo metu gautais kokybiniais duomenimis apie iššūkius, su kuriais susidūrė bibliotekos pandemijos metu ir kurie galėjo turėti tiesioginės įtakos tam tikrų veiklų planavimui ir įgyvendinimui. Apibendrinus ir į reikšmines kategorijas suskirsčius atvirųjų klausimų duomenis, identifikuoti esminiai iššūkiai, su kuriais susidūrė Šiaulių regiono viešosios bibliotekos COVID-19 pandemijos metu. Jie apėmė tokias kategorijas kaip *darbuotojų kompetencijų nepakankamumas virtualių veiklų*, tokių kaip renginiai, skaitmeninio raštingumo mokymai, edukacijos, vaizdo siužetai, *kūrimui ir vykdymui*. Daug iššūkių bibliotekoms kėlė ir *auditorijos įtraukimas į virtualius renginius ir paslaugas*, ypač – vaikų ir jaunimo sudominimas virtualiomis bibliotekų veiklomis, *vartotojų skaitmeninio raštingumo stoka* (įvedus bekontaktį skaitytojų aptarnavimą paaiškėjo, kad ne visi vartotojai mokėjo naudotis elektroniniais katalogais), *lankytojų psichologinė būsena* (baimė dėl COVID-19 eiti į biblioteką), *psichologiniai pačių darbuotojų sunkumai* (baimė susirgti, nežinomybė dėl ateities). Ši informacija rodo, kad virtualių renginių, edukacinių užsiėmimų bei skaitmeninio raštingumo mokymų nevykdymą dalyje bibliotekų galėjo lemti darbuotojų kompetencijų stoka, ypač skaitmeninio raštingumo ir skaitmeninės rinkodaros srityse. Pasak P. A. Winatos, R. F. S. Basuki (2020), pandemijos metu pasikeitęs bibliotekų veiklos pobūdis reikalavo naujų darbuotojų kompetencijų, o jų ugdymui reikalingi mokymai, seminarai, diskusijos ir pan. Todėl pandemijos metu svarbu orientuotis į mokymų viešųjų bibliotekų darbuotojams organizavimą, kurie būtų skirti skaitmeninio raštingumo ir skaitmeninės rinkodaros kompetencijų tobulinimui. Kitas reikšmingas momentas – tai darbuotojų psichologinė savijauta, kurios gerinimas, kaip pažymi B. P. Tolppanenas (2021) ir E. N. Decker (2021), turėtų būti viena prioritetinių sričių, siekiant užtikrinti sėkmingą bibliotekų funkcionavimą COVID-19 pandemijos metu.

Apibendrinant funkcijų, kurias atliko Šiaulių regiono viešosios bibliotekos COVID-19 pandemijos metu, analizės rezultatus galima teigti, kad didžioji dalis bibliotekų atliko informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų, vidinių planuotojų, partnerių ir informacinės bendruomenės kūrėjų funkcijas, o mokslinėje literatūroje (Gann, 2020; Goddard, 2020; Ali, Gatiti, 2020; Smith, 2020; Wang, Lund, 2020; Tammaro, 2020; Garner ir kt., 2021; Kou, Chen, Pan, 2021 ir kt.) identifikuotos kaip COVID-19 pandemijos kontekste ypač aktualios informacijos skleidėjų, bendruomenės rėmėjų bei edukatorių ir ugdytojų funkcijos buvo atliekamos tik dalyje bibliotekų.

Šio tyrimo rezultatai iš esmės atliepia bendras iki šiol atliktuose užsienio šalių bibliotekų funkcijas pandemijos metu nagrinėjusiuose tyrimuose (Wang, Lund, 2020; Goddard, 2020; Garner ir kt., 2021) fiksuotas tendencijas, kurios rodo, kad tik dalis viešųjų bibliotekų pandemijos metu atliko itin aktualias patikimos informacijos sklaidos, bendruomenės narių telkimo ir mokomąsias veiklas. Bendros užsienio šalių ir Lietuvos

bibliotekose atliktų tyrimų tendencijos panašios, tačiau Šiaulių regiono bibliotekose fiksuojamas didesnis informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų funkciją atlikusių bibliotekų (27 proc. daugiau nei užsienio šalių bibliotekose) ir ženkliai mažesnis bendruomenės rėmėjų (32 proc. mažiau nei užsienio šalių bibliotekose) bei edukatorių ir ugdytojų (40 proc. mažiau nei užsienio šalių bibliotekose) funkcijas atlikusių bibliotekų skaičius. Šie skirtumai, kaip parodė tyrimo metu gauti duomenys, gali būti nulėmti faktų, jog Šiaulių regiono bibliotekos labiau orientavosi į dokumentų skolinimą (nurodė 97 proc. bibliotekų) ir virtualių parodų organizavimą (nurodė 82 proc. bibliotekų), tačiau mažiau nei pusė bibliotekų (47 proc.) organizavo virtualius renginius, virtualius mokymus (30 proc.) ir virtualius edukacinius užsiėmimus (32 proc.), o tai galėjo lemti ir mažesnią naudojimąsi šiomis paslaugomis.

Išvados ir siūlymai dėl COVID-19 pandemijos metu aktualizuotų viešųjų bibliotekų funkcijų stiprinimo

Atlikta mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad ankstesnėse krizinėse situacijose R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008) apibrėžtos bibliotekų atliekamos funkcijos (instituciniai rėmėjai, kolekcijų valdytojai, informacijos skleidėjai, vidiniai planuotojai, bendruomenės rėmėjai, vyriausybės partneriai, edukatoriai ir ugdytojai bei informacinės bendruomenės kūrėjai) gali būti pritaikytos ir COVID-19 pandemijos kontekste, analizuojant viešųjų bibliotekų veiklas. Apibendrinus viešųjų bibliotekų atsaką į pandemiją nagrinėjusių mokslininkų (Tammaro, 2020; Ali, Gatiti, 2020; Wang, Lund, 2020; Smith, 2020; Gann, 2020; Goddard, 2020; Panattoni, 2021; Kou, Chen, Pan, 2021 ir kt.) tyrimuose aktualizuotas veiklas ir identifikavus jų sąsajas su R. M. Featherstone, B. J. Lyon, A. B. Ruffin (2008) pasiūlytomis bibliotekų funkcijomis krizinėse situacijose, straipsnyje išgrynintos esminės COVID-19 pandemijos metu viešųjų bibliotekų atliktos *informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų, informacijos skleidėjų, edukatorių ir ugdytojų, partnerių, informacinės bendruomenės kūrėjų, bendruomenės rėmėjų* bei *vidinių planuotojų* funkcijos.

Empirinio tyrimo metu išanalizuota šių funkcijų atlikimo situacija Šiaulių regiono bibliotekose įvertinant, koks procentas bibliotekų atliko atskiras funkcijas, o gauti duomenys palyginti su iki šiol užsienio šalyse (JAV, Australija, JK) atliktų tyrimų (Wang, Lund, 2020; Goddard, 2020; Garner ir kt., 2021) rezultatais. Atliktas empirinis tyrimas iš esmės atliepė bendras užsienio šalių tyrimuose fiksuotas tendencijas, kurios rodė, kad tik dalis bibliotekų pandemijos metu atliko funkcijas, orientuotas į patikimos informacijos sklaidą, bendruomenių, kuriose veikia, narių telkimą ir mokomųjų veiklų įgyvendinimą. Šie duomenys patvirtino suformuluotą **hipotezę**, jog mokslinėje literatūroje (Ali, Gatiti, 2020; Smith, 2020; Tammaro, 2020; Wang, Lund, 2020; Goddard, 2020; Garner ir kt., 2021 ir kt.) aktualizuotos COVID-19 pandemijos metu reikšmingos *informacijos skleidėjų, bendruomenės rėmėjų* bei *edukatorių ir ugdytojų* funkcijos buvo atliekamos tik dalyje Lietuvos bibliotekų (jas atliko mažiau kaip pusė bibliotekų) lyginant su *informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų ir vidinių planuotojų funkcijomis*.

Atlikus tyrimo duomenų analizę paaiškėjo, kad didžioji dalis (96 proc.) Šiaulių regiono bibliotekų atliko *informacijos išteklių ir kultūrinių paslaugų aktualizuotojų* ir *vidinių planuotojų* (89 proc.) funkcijas. Tai rodo, kad COVID-19 pandemijos metu bibliotekos labiausiai orientavosi į vartotojų informacinių ir kultūrinių poreikių patenkinimą bei savo pačių veiklos organizavimą, kuris pandemijos metu bibliotekoms kėlė iššūkių, nes jos turėjo greitai prisitaikyti prie nuolat besikeičiančių reikalavimų ir įvedamų veiklos ribojimų.

Tyrimas parodė, kad nors gana didelė dalis (79 proc.) Šiaulių regiono bibliotekų atliko *partnerių ir informacinės bendruomenės kūrėjų* funkcijas, jos didžiąja dalimi buvo orientuotos į dalijimąsi informacija. Tik 25 proc. bibliotekų kartu su kitomis organizacijomis kūrė virtualias veiklas ir tik 24 proc. bibliotekų pasitelkė partnerių potencialą tikslinėms auditorijoms pasiekti. Todėl šios funkcijos galėtų būti stiprinamos aktyviau įtraukiant partnerius į bendrą veiklų kūrimą ir įgyvendinimą, panaudojant partnerių potencialą tikslinėms auditorijoms pasiekti, pvz., bendradarbiaujant su švietimo įstaigomis galima pasiekti vaikus ir jaunimą, su nevyriausybinėmis organizacijomis – senjorus, negalią turinčius asmenis.

COVID-19 pandemijos kontekste aktualią *informacijos skleidėjų* funkciją atliko 60 proc. Šiaulių regiono bibliotekų, tačiau tik 43 proc. aktyviai įsitraukė į kovos su infodemija veiklas ir dalijosi informacija apie tai, kaip atpažinti netikras naujienas, melagingą informaciją. Kadangi COVID-19 pandemijos metu infodemija kelia didelę grėsmę visuomenės saugumui ir sveikatai, viešosios bibliotekos galėtų labiau išnaudoti savo sukauptą potencialą prieigos prie patikimos informacijos (pvz., duomenų bazių, informacinių leidinių ir pan.) srityje, intensyvinti šviečiamąsias ir mokomąsias veiklas visuomenės informacinio bei sveikatos raštingumo ugdymo srityse.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad atitinkamai 37 ir 30 proc. Šiaulių regiono bibliotekų pandemijos metu vykdė *bendruomenės rėmėjų* bei *edukatorių ir ugdytojų* funkcijas. Esminės kliūtys, kurios lėmė šių funkcijų vykdymą tik trečdalyje bibliotekų, buvo nepakankama tokių tikslinių grupių kaip senjorai bei negalią turintys asmenys skaitmeninė įtrauktis, dėl kurios skaitmeninio raštingumo mokymus, šviečiamuosius, kultūrinius renginius ir kt. bibliotekų veiklas perkėlus į virtualią erdvę, jos tapo iš esmės nepasiekiamos kompiuterių, interneto bei pakankamų skaitmeninio raštingumo gebėjimų neturintiems asmenims. Todėl bibliotekos, bendradarbiaudamos su kitomis skaitmeninės įtraukties didinimu suinteresuotomis organizacijomis (savivaldos institucijomis, verslo organizacijomis, švietimo, socialines paslaugas teikiančiomis įstaigomis, vietos bendruomenėmis NVO ir kt.), galėtų ieškoti kompleksinių sprendimų skaitmeninei įtraukčiai didinti, pvz., esant galimybėms organizuoti ne tik virtualius, bet ir kontaktinius skaitmeninio raštingumo mokymus mažoms grupėms, teikti individualias skaitmeninio raštingumo konsultacijas ir pan.

Įžvalgos tolesniems tyrimams

Vertinant tolesnių bibliotekų veiklų krizinių situacijų metu tyrimų perspektyvas pažymėtinas poreikis tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamos bibliotekų funkcijos pereinamuoju ir pokriziniu laikotarpiu, būtų tikslinga atlikti panašaus pobūdžio tyrimus visos Lietuvos mastu. Tokio pobūdžio tyrimai padėtų atsakyti į klausimus, susijusius su naujų, kriziniais

laikotarpiais inicijuotų veiklų ir sukurtų paslaugų tęstinumo, naujai pritrauktų vartotojų išlaikymo / prarastų paslaugų vartotojų susigrąžinimo aspektais ir pan. Taip pat išvelgiamas poreikis tyrimų, kuriuose šiame straipsnyje pasiūlytas teorinis bibliotekų funkcijų krizinėse situacijose konceptas būtų pritaikomas ir plėtojamas ne tik pandemijos, bet ir kitų krizinių situacijų, pvz., tokių kaip 2022 m. pradžioje kilusi krizinė situacija, pasižyminti itin dideliu skaičiumi užsienio kalbą vartojančių pabėgėlių, ieškančių prieglobsčio kitose šalyse. Šiame straipsnyje pristatyti rezultatai turėtų būti įvertinti nagrinėjant bibliotekų atliekamas funkcijas darbo su užsieniečiais kontekste. Šie tyrimai padėtų įvertinti, kokios bibliotekų atliekamos funkcijos ir su jomis siejamos veiklos (pvz., patikimos informacijos sklaida, skaitmeninio raštingumo, lietuvių kalbos mokymų, vaikų užimtumo organizavimas pabėgėliams ir pan.) gali būti aktualios humanitarinės krizės akivaizdoje, palyginti bibliotekų funkcijas skirtingų krizinių situacijų metu. Tokie tyrimai taip pat galėtų įvertinti Europos skaitmeninių humanitarinių išteklių (tokių kaip CLARIN) prieinamumą ir panaudojimą nemoksliniuose kontekstuose (Fomin ir kt., 2017), bibliotekų ir jų turimų skaitmeninių išteklių potencialą teikiant informacines paslaugas užsienio kalba kalbančioms auditorijoms.

Literatūra

Alajmi, B. M., & Albudaiwi, D. (2020). Response to COVID-19 Pandemic: Where Do Public Libraries Stand? *Public Library Quarterly*, 40 (6), 540–556. <https://doi.org/10.1080/01616846.2020.1827618>

Ali, M. Y., & Gatiti, P. (2020). The COVID-19 (Coronavirus) Pandemic: Reflections on the Roles of Librarians and Information professionals. *Health Information & Libraries Journal*, 37, 158–162. <https://doi.org/10.1111/hir.12307>

Aslam, A., Naveed, A., & Shabbir, G. (2020). Is it an Institution, Digital or Social Inclusion That Matters for Inclusive Growth? A Panel Data Analysis. *Quality & Quantity*, 55, 333–355. <https://doi.org/10.1007/s11135-020-01008-3>

Beyene, W. M. (2018). Digital Inclusion in Library Context: A Perspective from Users with Print Disability. *Journal of Web Librarianship*, 12 (2), 121–140. <https://doi.org/10.1080/19322909.2018.1427657>

Bertot, J. C. (2016). Building Digitally Inclusive Communities: the Roles of Public Libraries in Digital Inclusion and Development. *ICEGOV ,15-16, Conference Proceedings*, 95–102. <https://doi.org/10.1145/2910019.2910082>

Bonnet, J. L., & Sellers, S. (2019). The COVID-19 Misinformation Challenge: an Asynchronous Approach to Information Literacy. *Internet Reference Services Quarterly*, 24 (1-2), 1–8. <https://doi.org/10.1080/10875301.2020.1861161>

Coghill, J. G., & Sewell, K. A. (2020). Librarians' Response During COVID-19. *Journal of Electronic Resources in Medical Libraries*, 17 (3-4), 92–100. <https://doi.org/10.1080/15424065.2020.1823924>

Craft, A. R. (2020). Remote Work in Library Technical Services: Connecting Historical Perspectives to Realities of the Developing COVID-19 Pandemic. *Serials Review*, 46 (3), 227–231. <https://doi.org/10.1080/00987913.2020.1806658>

Decker, E. N. (2021). Reaching Academic Library Users During the COVID-19 Pandemic: New

and Adapted Approaches in Access Services. *Journal of Access Services*, 18 (2), 77–90. <https://doi.org/10.1080/15367967.2021.1900740>

Donahue, A. E., & Featherstone, R. M. (2013). New Roles for Hospital Librarians: A Benchmarking Survey of Disaster Management Activities. *Journal of the Medical Library Association*, 101 (4), 315–318. <https://dx.doi.org/10.3163%2F1536-5050.101.4.014>

Featherstone, R. M., Boldt, G. R., Torabi, N., & Konrad, S.-L. (2012). Provision of Pandemic Disease Information by Health Sciences Librarians: A Multisite Comparative Case Series. *Journal of the Medical Library Association*, 100 (2), 104–112. <https://dx.doi.org/10.3163%2F1536-5050.100.2.008>

Featherstone, R. M., Lyon, B. J., & Ruffin, A. B. (2008). Library Roles in Disaster Response: an Oral History project by the National Library of Medicine. *J Med Libr Assoc*, 96 (4), 343–350. <https://doi.org/10.3163/1536-5050.96.4.009>

Fomin, V. V., Krilavičius, T., Mickevičius, V., Vitkutė-Adžgauskienė, D., Mackutė-Varonieckienė, A., Valterytė, R., Tauginas, T., Veršinskas, D., Veršinskienė, E., Bružė, E. (2017). Automated Analysis of the Content of Selected Open Access Internet Sources as a Tool for Government Decision Making. *Baltic Journal of Modern Computing*, 5, 295–305. <http://dx.doi.org/10.22364/bjmc.2017.5.3.04>

Fraser-Arnott, M. (2020). Academic Library COVID-19 Subject Guides. *The Reference Librarian*, 61 (3-4), 165–184. <https://doi.org/10.1080/02763877.2020.1862021>

Gaižauskaitė, I., ir Mikėnė, S. (2014). *Socialinių tyrimų metodai: apklausa*. Mykolo Romerio universitetas. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16910/9789955196426.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Gallardo, R., Beaulieu, L. B., & Geideman, C. (2020). Digital Inclusion and Parity: Implications for Community Development. *Community Development*, 52 (1), 4–21. <https://doi.org/10.1080/15575330.2020.1830815>

Gangadharan, S. P. (2017). The Downside of Digital Inclusion: Expectations and Experiences of Privacy and surveillance Among Marginal Internet Users. *New media & society*, 19 (4), 597–615. <https://doi.org/10.1177%2F1461444815614053>

Gann, B. (2020). Combating Digital Health Inequality in the Time of Coronavirus. *Journal of Consumer Health on the Internet*, 24 (3), 278–284. <https://doi.org/10.1080/15398285.2020.1791670>

Gann, B. (2019). Digital Inclusion and Health in Wales. *Journal of Consumer Health on the Internet*, 23 (2), 146–160. <https://doi.org/10.1080/15398285.2019.1608499>

Garner, J., Hider, P., Jamali, H. R., Lymn, J., Mansourian, Y., Randell-Moon, H., & Wakeling, S. (2021). ‘Steady Ships’ in the COVID-19 Crisis: Australian Public Library Responses to the Pandemic. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 70 (2), 102–124. <https://doi.org/10.1080/24750158.2021.1901329>

Goddard, J. (2020). Public Libraries Respond to the COVID-19 Pandemic, Creating a New Service Model. *Information Technology and Libraries*, 39 (4). <https://doi.org/10.6017/ital.v39i4.12847>

Irwin, B., & Silk, K. (2019). Changing Stakeholder Expectations of Library Value. *Public Library Quarterly*, 38 (3), 320–330. <https://doi.org/10.1080/01616846.2019.1571398>

Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vadovėlis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Kou, Y., Chen, P., & Pan, J.-X. (2021). The Service Experiences of Public Libraries during the COVID-19 Emergency in Wuhan: Three Case Studies. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 70 (3), 287–300. <https://doi.org/10.1080/24750158.2021.1960251>

Ma, L. F. H. (2020). Academic Library Services during COVID-19: The Experience of CUHK Library. *International Information & Library Review*, 52 (4), 321–324. <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1834251>

- Malizia, M., Hamilton, R., Littrell, D., Vargas, K., & Olney, C. (2012). Connecting Public Libraries with Community Emergency Responders. *Public Libraries*, 51 (3), 32–36.
- Manzoor, M., & Vimarlund, V. (2018). Digital Technologies for Social Inclusion of Individuals with Disabilities. *Health and Technology*, 8, 377–390. <https://doi.org/10.1007/s12553-018-0239-1>
- Matthews, J. R. (2020). COVID-19 and Public Libraries: A Real Paradigm Shift. *Public Library Quarterly*, 39 (5), 389–390. <https://doi.org/10.1080/01616846.2020.1796431>
- Naeem, S. B., & Bhatti, R. (2020). The Covid-19 ‘infodemic’: a new front for information professionals. *Health Information & Libraries Journal*, 37 (3), 233–239. <https://doi.org/10.1111/hir.12311>
- Panattoni, D. (2021). The New Normal: Public Libraries in Italy Post Covid-19. *International Information & Library Review*, 53 (1), 63–68. <https://doi.org/10.1080/10572317.2021.1869452>
- Ragnedda, M., Ruiui, M. L., & Addeo, F. (2020). Measuring Digital Capital: An empirical investigation. *New media & society*, 22 (5), 793–816. <https://doi.org/10.1177%2F1461444819869604>
- Real, B., Bertot, J. C., & Jaeger, P. T. (2014). Rural Public Libraries and Digital Inclusion: Issues and Challenges. *Information Technology and Libraries*, 33 (1), 6–24. <https://doi.org/10.6017/ital.v33i1.5141>
- Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėdos universiteto leidykla. https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/kokybiniu_tyrimu_duomenu_rinkimo_metodol.pdf
- Rutherford, L., Singleton, A., Derr, A., & Merga, M. K. (2018). Do Digital Devices Enhance Teenagers’ Recreational Reading Engagement? Issues for Library Policy from a Recent Study in Two Australian States. *Public Library Quarterly*, 37 (3), 318–340. <https://doi.org/10.1080/01616846.2018.1511214>
- Sloan, S. M. (2020). Behind the ‘Curve’: COVID-19, Infodemic, and Oral History. *The Oral History Review*, 47 (2), 193–202. <https://doi.org/10.1080/00940798.2020.1798256>
- Smith, J. (2020). Information in Crisis: Analysing the Future Roles of Public Libraries during and post-COVID-19. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 69 (4), 422–429. <https://doi.org/10.1080/24750158.2020.1840719>
- Strover, S. (2019). Public Libraries and 21st Century Digital Equity Goals. *Communication Research and Practice*, 5 (2), 188–205. <https://doi.org/10.1080/22041451.2019.1601487>
- Strover, S., Whitacre, B., Rhinesmith, C., & Schrubbe, A. (2020). The Digital Inclusion Role of Rural Libraries: Social Inequalities through Space and Place. *Media, Culture & Society*, 42 (2), 242–259. <https://doi.org/10.1177%2F0163443719853504>
- Tamaro, A. M. (2020). COVID 19 and Libraries in Italy. *International Information & Library Review*, 52 (3), 216–220. <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1785172>
- Tolppanen, B. P. (2021). A Survey of Response of Access Services in Academic Libraries to COVID-19. *Journal of Access Services*, 18 (2), 65–76. <https://doi.org/10.1080/15367967.2021.1871619>
- Wang, T., & Lund, B. (2020). Announcement Information Provided by United States’ Public Libraries during the 2020 COVID-19 Pandemic. *Public Library Quarterly*, 39 (4), 283–294. <https://doi.org/10.1080/01616846.2020.1764325>
- WHO. (2020). *Infodemic*. Retrieved August 4, 2021, from https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1
- Winata, A. P., Fadelina, R., & Basuki, S. (2020). New Normal and Library Services in Indonesia: A Case Study of University Libraries. *Digital Library Perspectives*, 37 (1), 77–84. <https://doi.org/10.1108/DLP-07-2020-0059>

Cituoti dokumentai

Europos Sąjungos komunikatas dėl pasaulinio ES atsako į COVID-19 protrūkį. (2020). [Žiūrėta 2021 m. gruodžio 14 d.]. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/joint_communication_global_eu_covid-19_response_en.pdf

IFLA leidinys *COVID-19 ir globalus bibliotekų veiklos laukas* (2020). [Žiūrėta 2021 m. gruodžio 14 d.]. <https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global-library-field/>

Jungtinių Tautų pareiškimas *Kultūra įgyvendinant 2030 darbotvarkę: kultūrinio potencialo išnaudojimas reaguojant į COVID-19 pandemiją*. (2020). [Žiūrėta 2021 m. gruodžio 14 d.]. https://www.ohchr.org/Documents/Issues/CulturalRights/Activities/en_declaration_culture_and_covid19.pdf

Lietuvos nacionalinės bibliotekos leidinys *Lietuvos bibliotekų sektoriaus išėjimo iš karantino metodinės rekomendacijos*. (2020). [Žiūrėta 2021 m. gruodžio 15 d.]. https://www.lnb.lt/media/public/bibliotekininkui/Dokumentai/metodines_rekomendacijos.pdf

LR kultūros ministro įsakymas „Dėl karantino režimo užtikrinimo kultūros įstaigose, kurių savininko teisės ir pareigos įgyvendina kultūros ministerija, bei Kultūros ministerijoje“. (2020). [Žiūrėta 2021 m. gruodžio 15 d.]. <https://kulturosic.lrv.lt/uploads/kulturosic/documents/files/KM%20%C4%AFsakymas%20d%C4%971%20karantino0203.pdf>

LR sveikatos apsaugos ministro, valstybės lygio ekstremaliosios situacijos valstybės operacijų vadovo, sprendimas „Dėl valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, kitų įstaigų viešųjų ir administracinių paslaugų teikimo sąlygų“. (2021). [Žiūrėta 2021 m. gruodžio 15 d.]. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/5ac56da2d9dd11eb866fe2e083228059/asr>

LR Vyriausybės nutarimas „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“. (2020). [Žiūrėta 2021 m. gruodžio 15 d.]. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a2b5da801f4a11eb9604df942ee8e443>

LR Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybės lygio ekstremaliosios situacijos paskelbimo“. (2020). [Žiūrėta 2021 m. gruodžio 15 d.]. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/8feb1a7658a111eaac56f6e40072e018>

Pasaulio sveikatos organizacijos leidinys *Infodemijos valdymas COVID-19 metu*. (2020). [Žiūrėta 2021 m. gruodžio 17 d.]. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240035966>

Pasaulio sveikatos organizacijos leidinys *Rizikos komunikavimas ir pasirengimas bendruomenių įtraukimui reaguojant į COVID-19*. (PSO, 2020). [Žiūrėta 2021 m. gruodžio 17 d.]. <https://www.who.int/publications/i/item/risk-communication-and-community-engagement-readiness-and-initial-response-for-novel-coronaviruses>